

بِاللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

وَإِنَّ الْمَسَاجِدَ لَللهِ فَلَا تُدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا
مَسَاجِدٌ مُخْصُوصٌ بِرَسْتَشْ پُرورِ دگار
اسْتَپْسَنْ بَایْدَ بَاخْدَا، اَحْدَى غَيْرِ اَزَ او رَا
پُرستَشْ کَنِيد
«آیَه ۱۸ سوره جن»

بهداشت مسجد

نوشته:

محمد مهدی اصفهانی
عضو هیئت علمی دانشگاه علوم پزشکی ایران
و مدرس علوم بهداشتی
تغذیه و اخلاق پزشکی



نام کتاب: بهداشت مسجد
تألیف: محمد مهدی اصفهانی
نوبت چاپ: دوم زمستان ۱۳۷۳
تیراز: ۱۰۰۰۰ نسخه
چاپ و صحافی: مهر - قم
ناشر: ستاد اقامه نماز
قیمت: ۶۰۰ ریال
مرکز پخش: تهران صندوق پستی ۱۵۶۵۵/۲۰۵

فهرست مندرجات

عنوان	صفحة
فصل اول کلیات	
پیشگفتار.....	۳
مسجد و پاکیزگی.....	۵
مسجد سنگر است.....	۹
پاداش پاکیزه ساختن مسجد و چگونگی آن.....	۱۶
موردی از پاکیزه سازی مسجد النبی (ص)	۲۴
پاکیزگان خوشبو در مساجد پاکیزه	۲۶
خوشبو سازی فضای مقدس مسجد.....	۳۴
فصل دوم - مسجد و بهداشت	
مقدمه.....	۴۴
بهداشت و اسراف.....	۴۹
جایگاه و ساختمان مسجد.....	۵۱
بهداشت صحن و شبستانهای مسجد	۵۶
بهداشت وضوخانه	۷۲
بهداشت توالت مسجد.....	۷۴
بهداشت آب آشامیدنی	۸۰
بهداشت آبدارخانه	۸۲
بهداشت سفره و پذیرائی	۸۵
بهداشت نمازگزاران (نظافت شخصی - آداب نشستن در مسجد).....	۹۰
مسائل متفرقه بهداشت و مسجد	۹۳
سخن پایانی	۹۷
منابع	۹۹

فصل اول: کلیات

صفحه ۳

پیشگفتار:

مسجد خانه خدا و مردمی ترین پایگاه بندگان خدا است - خانه خدا به پاکیزگی از هر خانه دیگری شایسته‌تر است.

صفحه ۵

مسجد و پاکیزگی:

قرآن فرموده‌ای فرزندان آدم زیست خویش را بهنگام رفتن به مسجد با خود بردارید - مراعات پاکیزگی و آراستگی از مصادیق زینت با خود برداشتن بهنگام رفتن به مسجد است.

مسجد سنگر است:

مسجد سنگر دفاع از حریم مقدس اسلام است - سنگر خدابرستان خداجو باید پاکیزه و برای پیوستن دیگر خدابرستان به این سنگر پرجاذبه باشد بهداشت این سنگر را اسلام بسیار سفارش کرده است.

پاداش پاکیزه ساختن مسجد و چگونگی آن:

کسی که مسجد را نظافت می‌کند مشمول رحمت و مغفرت خدا است صرفنظر از آنکه مساجد همیشه باید پاکیزه باشند اسلام به نظافت اساسی

هفتگی با مشارکت مؤمنین ترغیب می‌کند.

کفشهای نمازگزاران قبل از ورود به مسجد باید از نظر بهداشتی کنترل شود و توصیه شده که در مدخل مساجد مطهره (پاکیزه‌گر) تعییه شود و نیز به پاک کردن کفش و احتمالاً ضد عفونی کردن کف آنها سفارش شده است.

موردی از پاکیزه‌سازی مسجد النبی (ص):

ام محجن که در پاکیزه‌سازی مسجد النبی (ص) می‌کوشید بهشت را منزلگاه خویش قرار داد.

پاکیزگان خوشبو در مساجد پاکیزه:

توصیه شده بهنگام ورود به مساجد خود را خوشبو کنند و بدرجه اولی هیچ بوی ناخوشایندی از بدن و جوراب مؤمنین نباید استشمام شود.

خوشبوسازی فضای مقدس مسجد:

به خوشبوسازی فضای مسجد با استفاده از بخورهای مناسب و گلاب توصیه شده است.

دهان پاکیزه و مسوک کرده راه تلاوت قرآن خدا است - مسوک کردن جزء توصیه شده در نمازگزاردن شایسته است.

وعهدنا الى ابراهيم و اسمعيل ان طهرا بيتي
للطائفين والعاكفين والرائع السجود.
و از ابراهيم و اسمعيل پيمان گرفتيم که خانه مرا
برای طواف کنندگان و اعتکاف کنندگان و
نمازگزاران از هر پليدي پاکيزه کنيد

سوره بقره - آيه ۱۲۵

پيشگفتار

مسجد خانه خدا^۱ و مردمى ترين پايگاه^۲ بندگان صالح خدا است که در طول قرنها بعنوان مدرسهٔ تزكیه و تعلیم دانش عرصهٔ رشد و تعالی انسانهای خداجو بوده است.

خداؤند از مسجد بعنوان خانه خود^۳ ياد می‌کند و خانه خدا پناهگاه بندگان خدا است و به پاکيزگی و طهارت از هر مکان دیگر شایسته‌تر است زیرا حفظ پاکيزگی مساجد، بزرگداشت آنها است و هرگونه کوتاهی در این زمینه بی احترامی به مقدس‌ترین مکانها است.

از آنجا که در آئین مقدس اسلام به پاکيزگی و نظافت مساجد توجه خاص شده و در احکام حیات‌بخش اسلام، دستورات مشخصی در این باب وجود دارد و از سوئی دیگر ضرورت آگاهی عمومی از مسائل مربوط به بهداشت مساجد با توجه به شرایط زمانی نگارش کتابی تحت عنوان بهداشت مسجد را ایجاب مینمود به یاري پروردگار اين گام برداشته شد، اميد آنکه، مورد رضایت صاحب‌خانه و میهمانان او واقع گردد.

١- قال رسول الله (ص): قال اللہ تبارک و تعالیٰ الا ان بیوی فی الارض المساجد تضییی
لأهل السماء كما تضییی النجوم لأهل الارض الاطویی لمن کانت المساجد بیویه
الاطویی لعبد توضا فی بیته ثم زارني فی بیتی الا ان علی المزور کرامۃ الزائر الایسر
المشائین فی الظلمات الى المساجد بالنور الساطع یوم القیمه - مکارم الاخلاق

جلد ۱

حضرت رسول اکرم (ص) فرمود خداوند تبارک و تعالیٰ میفرماید: مساجد خانه‌های
من در زمین هستند و همانگونه که ستارگان برای اهل زمین نورافشانی می‌کنند
مسجد برای اهل آسمانها نورافشانی می‌کنند
خوشابحال کسی که مساجد خانه‌های او هستند خوشابحال بنده‌ایکه در خانه خود
وضو بگیرد سپس مرا در خانه‌ام زیارت کند بدرستیکه گرامیداشتن زیارت کننده بر
عهدہ زیارت شونده است بشارت ده به نور درخششندۀ در روز قیامت آنان را که در
تاریکی بسوی مساجد می‌شتابند.

٢- اشاره به مضمون آیه ٩٦ سوره آل عمران: انَّ اولَ بَيْتٍ وَضَعَ لِلنَّاسِ،...نخستین
خانه‌ای که برای مردم بنیان نهاده شده،...

٣- عن ابی بصیر قال سألت ابا عبدالله (ع) عن العلة فی تعظیم المساجد فقال ائما امر
بنعظیم المساجد لأنها بیت اللہ فی الارض - علل الشارع شیخ صدق (ره) - ابوبصیر
گفت از حضرت امام صادق (ع) از علّت بزرگداشت احترام مساجد پرسیدم فرمود به
تعظیم مساجد دستور داده شده است زیرا مساجد خانه‌های خدا در زمین می‌باشند

لمسجد اسسس على التقوى من اوّل يوم احق
ان تقوم فيه، فيه رجال يحبون ان يتظهروا والله
يحب المطهرين. آية ۱۰۸ سوره توبه
مسجدی که از آغاز بر تقوا پایه گذاری شده
به برقا ایستادن در آن، سزاوارتر است، در
آن مسجدکسانی هستند که دوست دارند
پاکیزه شوند و خدا افراد پاکیزه و مهذب را
دوست دارد.

مسجد و پاکیزگی

همانگونه که در اهداف رسالت انبیاء الهی، تهذیب نفس و تزکیه و
آنگاه آموزش دانش مقدم بر هر چیز مطرح میشود^۱ مسجد که پایگاه
اصلی و نخستین پیامبر اکرم (ص) در ابلاغ رسالت و تداوم این راه است
پذیرای دوستداران پاکیزگی و تهذیب نفس است پاکیزگی هم جنبه درونی
و معنوی دارد و هم جنبه بیرونی و جسمی لذا هرجا سخن از طهارت و
پاکیزگی است به هر دو جنبه نظر شده است تا جائیکه پاکیزگی با آداب
خاصش^۲ مقدمه ارتباط با پروردگار و ذکر خدا^۳ می گردد.

در، همه جا، برای پذیرایی از میهمان، پاکیزه‌ترین قسمت خانه را
اختصاص میدهند وقتی خانه به عنوان خانه خدا، به خدائی که به پاکیزگی
امر کرده و پاکیزگان را دوست دارد منسوب می شود و برای پذیرائی از
بندگان صالح خدا در جهت تهذیب نفس و تکامل و نزدیکی به پروردگار
اختصاص می یابد برخوردار از تقدسی می شود که رعایت احترام آن

واجب است. خداوند جلیل بنی آدم را به هنگام مسجد رفتن به پاکیزگی و آراستگی بروند و درونی دعوت می‌کند: يا بنی آدم خذوا زینتکم عند کل مسجد^۳ ای فرزندان آدم زینت خوش را به هنگام رفتن به مسجد با خود بردارید.

که این زینت می‌تواند شامل پوشیدن لباسهای پاکیزه و مرتب، شانه زدن موها، عطرآگین ساختن خود و بطور کلی زینت‌های جسمانی باشد و هم دربرگیرنده زینت‌های معنوی یعنی صفات و ملکات پسندیده و پاکیزیت و اخلاص و بهر صورت انحصار در آنچه که ذکر شد ندارد بلکه موارد گفته شده مصادقه‌های روشنی از زینت برگرفتن بهنگام مسجد رفتن است^۵ و نیز از مضمون آیه شریفه میتوان نکوهش از کسانی که بهنگام حضور در مساجد مراعات پاکیزگی و آراستگی و حفظ حرمت مسجد را نمی‌کنند احساس نموده در حالی که شواهد بسیاری در درست است که شخص پیامبر اکرم (ص) و موصومین علیهم السلام پاکیزه‌ترین و بهترین لباس خود را بهنگام نماز دربر می‌کردند و بعنوان مثال می‌بینیم هنگامیکه حضرت امام حسن مجتبی (ع) به نماز می‌ایستاد بهترین لباسهای خود را دربر می‌فرمود و چون از آن حضرت دراین باره سئول شده فرمود: انَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْجَمَالَ فَاتَّحِمْ لِرَبِّي وَ هُوَ يَقُولُ خذُوا زینتکم عند کل مسجد^۷ یعنی خداوند زیبا است و زیبائی را دوست دارد و بدین سبب برای راز و نیاز با پروردگارم تجمل می‌کنم چه او می‌فرماید که هنگام به مسجد رفتن زینت خود را با خود برگیرید و باز می‌بینیم که در مضمون آیات قرآنی، همزمان با آغاز بازسازی و احياء خانهٔ خدا، حضرت ابراهیم و فرزندش به پاکیزگی مسجد الحرام

سفرارش اکید می‌شوند^۸

بهر صورت با توجه به اینکه مقدس‌ترین مکانها به پاکیزگی و پاکیزه‌تر بودن سزاوار ترند و طهارت به مفهوم کلی و عام آن با تقدس آمیختگی و نزدیکی دارد، پاکیزگی و مسجد را نیز باید باهم همراه دید.

مسجد بعنوان خانه خدای مقتدر و حی و قیوم زیبا و باشکوه است و زیبائی آن در پاکیزگی و شکوه آن در حضور نمازگزاران با ایمان و صفووف بهم فشرده بندگان صالح خدا و راسخ دریندگی جلوه‌ای دوچندان دارد.

هر جا که نام مسجد بخود می‌گیرد حتی اگر در مدرسه، کارخانه، پادگان، بیمارستان و اداره و میهمان‌سراهای کنار جاده‌ها باشد خواه دائمی و خواه موقت، می‌باید پاکیزه و در حد خود مناسب و شایسته باشد. در حالیکه دشمنان اسلام، علیرغم هزاران دلیل روشن می‌کوشند مسلمین را به بی‌رغبتی نسبت به پاکیزگی متهم کنند جلوه پاکیزگی و بهداشت مساجد معنای ویژه و اهمیت فوق العاده‌ای دارد.

۱- اشاره به آیانی که بیانگر تقدم تزکیه بر تعلیم در رسالت انبیاء علی‌الخصوص پیامبر اکرم (ص) است مثلاً هو الذى بعث فی الامین رسولًا من انسنهم يتلو علیهم آیاته و يزکیهم و یعلمهم الكتاب والحكمة و ان كانوا من قبل لفی ضلال میبن آیه ۲ - سوره

جمعه

۲- اشاره به مضمون آیه ۶ سوره مائدہ یا ایه‌الذین امنوا اذ اقمتم الى الصلوة فاغسلوا وجوهكم و ایدیکم.... درباره وضو بعنوان مقدمه اقامه نماز

- ۳- اشاره به مضمون آیه ۱۴ سوره طه اقم الصلوة لذکری - نماز برپا کن که بیاد من باشی
- ۴- آیه ۳۱ سوره اعراف
- ۵- تفسیر برهان جلد ۲، تفسیر نورالثقلین جلد ۲ - تفسیر نمونه جلد ۶
- ۶- تفسیر نمونه جلد ۶
- ۷- وسائل الشیعه جلد ۳ (احکام الملابس)
- ۸- آیه ۱۲۵ سوره بقره که در آغاز پیشگفتار به آن اشاره شد و نیز آیه ۲۵ سوره حج و آذ
بواًنا لابراهیم مکان البیت ان لا تشرك بي شيئاً و طهر بيته للطائفین والقائمین والرکع
السجود - و یادآ که چون ابراهیم را در بیتالحرام تمکین دادیم که با من هیچ شریک
نگیرد و امر کردیم که خانه مرا برای طواف کنندگان، نمازگزاران و رکوع و سجود
کنندگان پاک و پاکیزه بدارد.

چنانچه عقیده مفسرین براین است که هیچ دلیلی وجود ندارد که این پاکیزگی را فقط
به پاکیزگی مادی یا فقط پاکیزگی معنوی منحصر و محدود سازیم بلکه شایسته است
در دو مورد بیندیشیم (تفسیر نمونه جلد ۱)

قل امر ربی بالقسط واقیموا وجوهکم عند کل مسجد
وادعوه مخلصین له الدین - ۱

مسجد سنگر است

مسجد سنگر دفاع از حریم دین مقدس اسلام است^۲ - چنین سنگری باید خود نمونه‌ای از بکارگیری عملی آموزش‌های اسلامی باشد و پاکیزگی فضای این سنگر و سنگربانان یک ضرورت اویله براساس بکارگیری رهنمودهای آئین اسلام است.

در طول تاریخ اسلام، مسجد تجلیگاه هنر معماری و شاهکارهای ماندنی هنرمندان بوده است و اگر در تاریخ قبل از اسلام، کاخ شاهان و امیران میدان مسابقهٔ نوآوریهای هنری و خلاقیت‌های زیبائی آفرینان بوده است در طول متجاوز از ۱۴ قرن خانهٔ خدا که به تعبیر قرآن خانهٔ مردم^۳ است عرصهٔ خلق آثار ماندنی و نوآفرینیهای هنروران مسلمان بوده که امروز نیز بسیاری از آنها همچنان باقی و مورد استفادهٔ مردم است. در بسیاری از مساجد باقیمانده از قرون گذشته پیش‌بینیهای بهداشتی صورت گرفته و وجود تأسیساتی که نشانگر توجه به مسائل مربوط به پاکیزگی و بهداشت با توجه به امکانات آن روزگاران است مشهود است^۴ مسجد سنگری است که در آن دلهای مؤمنین یکدیگر نزدیکتر و عزم آنان در دفاع از حریم مكتب، همه روزه به نمایش گذاشته می‌شود در این سنگر، همسنگران، خویشتن را برای مبارزه با نفس اماره به سوء آماده می‌سازند و در زلال بندگی روح خویشتن را تطهیر می‌کنند و با نزدیک ساختن ارتباط خویش با منبع لایزال قدرت، احساس توانانی و نیرو در برابر لشکر شیطان می‌نمایند و همواره خود را در آماده‌باش نگه میدارند.

تأکید فراوانی که بحضور مسلمین در مساجد و اقامه نماز به صورت جماعت شده است^۵ حضور دائمی و آمادگی مستمر مسلمانان را در صحنه‌های دفاع از اسلام و حق مهیا می‌سازد.

سنگر خدابرستان خداجو باید پاکیزه باشد و در آن تلاش در پاکیزگی جسم و روح^۶ بعنوان یک حرکت بی وقهه ادامه باید.

با یک نگاه گذرا به مجموعه احکام نورانی اسلام و ابواب مختلف کتب فقهی به اهمیتی که این آئین مقدس نسبت به پاکیزگی، بهداشت و حفظ تندرنستی قائل است به آسانی می‌توان پی برد^۷ در اینصورت سزاوار است که بر فراز منابر و در لابلای آموزش‌هایی که در این سنگر به پاسداران حريم آئین مقدس اسلام داده می‌شود، آن دسته از آموزش‌های اسلامی که به پاکیزگی و بهداشت تأکید دارد^۸ نیز در کنار سایر آموزش‌های اسلامی عنوان شود و حتی در کتبیه‌های مساجد از آیات قرآنی و احادیث مرتبط با پاکیزگی و بهداشت نیز استفاده شود و شعارهای بهداشتی و توصیه به پاکیزگی نیز در مساجد نصب گردد.

باتوجه به شعار مقدس اسلامی «النظافة من الايمان» که در واقع پاکیزگی را ثمره و نتیجه ایمان داشتن مطرح می‌نماید، جا دارد انتظار پاکیزگی از مؤمنین بعنوان یک انتظار مشخص و روشن عنوان گردد.

وقتی فضای مسجد پاکیزه و جاذب بود و عوامل آزار دهنده که بتدریج در باره آنها سخن خواهد آمد در مسجد وجود نداشت تمایل به حضور در مساجد این سنگرهای خدابرستان فزونی خواهد یافت بویژه آنجا که در فضیلت اقامه نماز به جماعت با افزایش تعداد نمازگزاران ثواب نماز جماعت افزایش می‌یابد^۹ و این خود انگیزه‌ای خواهد شده برای اینکه

نمازگزاران تنها به آمدن خود به مسجد اکتفا نکنند بلکه دیگران رانیز به آمدن به مسجد ترغیب کنند و خودشان و دیگران در این میان سود بسیار و ثواب فراوان ببرند. به عکس وقتی این سنگر از همسنگران تهی شود، دشمنان شادمان، و شیطان مسرور خواهد شد لذادر آموزش‌های اسلامی از کسانی که بدون دلیل موجه از حضور در مساجد خودداری می‌نمایند شدیداً شماتت شده است.^{۱۰}

به رصویر حضور در مساجد حضور در سنگرهای استوار امت اسلام است و ملت مسلمان ایران از آغاز حرکت انقلاب اسلامی و در طول دفاع مقدس مساجد را سنگر و دژ مستحکم خویش قرار داده و تجربه صدر اسلام در بسیج نیروهای اسلامی از مساجد را تکرار کرده است.

حتی آغاز قیام خونبار حسینی (ع) نیز با اعلام نهضت در فضای مسجدالتبی (ص) و تکرار آن در مسجدالحرام همراه بوده است.

گذشته از اینها نفس حضور در مساجد با برکات و منافعی توأم است که در مضمون برخی احادیث به آنها اشاره شده است^{۱۱} که انسان عاقل را به بهره‌گیری از این منافع ترغیب می‌کند تا جائیکه مؤمن در مسجد چون ماهی در آب^{۱۲} احساس زندگی و نشاط می‌کند.

مسجد سنگر مقدسی است که تکیه‌گاهی برای پاسداری از ارزش‌های والای اسلامی است و شایسته است در چنین سنگر مقدسی نیز از ارزش‌های اسلامی مراقبت شود و پاکیزگی و بهداشت مسجد نیز ارزشی است که اسلام به آن سفارش بسیار کرده است

- ۱- آیه ۲۹ سوره اعراف - ای پیامبر بگو پروردگار من به اجرای عدالت امر کرده و اینکه روی به مساجد کنید و خدایرا در کمال اخلاص بخوانید.
- ۲- اشاره به جمله معروف و تاریخی امام خمینی رضوان الله تعالیٰ علیه «مسجد سنگر است سنگرها را حفظ کنید». -
- ۳- آیه ۹۶ سوره آل عمران
- ۴- مثلاً اقداماتیکه برای تأمین آب و دفع صحیح فاضلاب و تهویه و تأمین گرما و سرمای مناسب در مساجد قدیمی صورت گرفته است.
- ۵- بنوان مثال به چند مورد از تأکیدات اسلامی که در قالب تذکر، بشارت و انذار شده است اشاره می‌کنیم:
- صلٰ فِي الْجَمَاعَهِ وَلُو عَلٰى رَأْسِ رُّبْعٍ - يعنى حتى اگر برروی سرنيزه باشد نماز را به جماعت بخوان به نقل از میزان الحکمة
- عن جعفر بن محمد (ع) قال: قال النبي (ص) - من كان القرآن حديثه والمسجد بيته بنى الله له بيته في الجنة - وسائل الشيعة جلد (۳) باب استحباب اختلاف الى المسجد و ملازمته -
- از حضرت امام جعفر صادق (ع) است که پیامبر (ص) فرمود: آن کس که قرآن سخن او و مسجد خانه او است خداوند برای او در بهشت خانه‌ای بنا کرده است.
- يا اباذر يقول الله تبارك و تعالى: ان احبت العباد الى المحتابون من اجلی - المتعلقه قلوبهم بالمساجدو المستغرون بالاسحار - مكارم الاخلاق
- حضرت رسول اکرم (ص) به سفارش، به ابوذر فرمود خداوند تبارک و تعالی میفرماید محبوبت ترین بندگان نزد من کسانی هستند که بخاطر من با مردم دوستی کنند و دلها یشان به مساجد بسته است و نیمه شبها استغفار می‌کنند
- روی عن الصادق (ع) قال من مشی الى المسجد لم یضع رجليه على رطب ولا یابس

الأسبحت له الى الارضين السابعة - مكارم الاخلاق

از حضرت امام صادق (ع) روایت شده که فرمود هر کس به سوی مسجد میروند پای بر هیچ ترو خشکی نمی نهاد مگر اینکه تا زمین هفتم برایش تسپیح می کنند

- **تیل للامام الصادق (ع): ان الناس يقولون: ان الصلاة في جماعة افضل من صلاة الرجل وحده بخمس و عشرین صلاة فقال صدقوا و قال من تركها رغبة عنها و عن جماعة المؤمنين من غير علة فلا صلاة له (ای لاصلاة کامله له) - فقه الامام**

الصادق - جلد ۱ - چاپ پنجم

به امام صادق (ع) عرض شد مردم می گویند یک نماز انسان به جماعت از ۲۵ نماز به غیر جماعت افضل است، فرمود راست گفته اند و فرمود کسی که بدون دلیل از نماز جماعت روی گردان شود نماز او نماز نیست یعنی نماز او کامل نیست

- در روایات متعدد دیگر از جمله روایت شیخ صدوق (ره) در کتاب عقاب الاعمال از حضرت رسول اکرم (ص): «کسیکه به سوی مسجدی از مساجد خداوند برود برای او در مقابل هر قدمی که بر میدارد تا زمانیکه به سوی منزل خود بازیگردد ده حسنہ در نامہ عملش ثبت میگردد و همچنین ده سیّه از سیّثات او محو میگردد و به او ده درجه ترفیع داده میشود» و نیز روایت کلبی (ره) در کافی از جابر از حضرت امام باقر (ع) که میفرماید پیامبر (ص) به جبریل فرمود کدام بقعه در پیشگاه الهی محبوتر است جبریل گفت مساجد و محبوترین اهل مساجد در پیشگاه خداوند کسانی هستند که زودتر از دیگران داخل مسجد شوند و پس از همه از مسجد خارج شوند و همچنین روایت شیخ طوسی (ره) در کتاب مجالس از ابوذر در حدیث مفصلی که بخشی از آنرا قبلًا بعنوان سفارش‌های حضرت رسول اکرم (ص) به ابوذر به نقل از مكارم الاخلاق آورده‌یم در این حدیث شریف آمده است «ای ابوذر خداوند تبارک و تعالی مادامیکه در مسجد نشسته باشی در مقابل هر نفسی که میکشی ده حسنہ به تو

- عطای کند و ده سیئه از سینات ترا محو می‌کند»
- ۶- اشاره به آیه ۱۰۸ سوره توبه
- ۷- پاسداری از سرمایه‌های فردای انقلاب اسلامی - نوشتۀ محمدمهدی اصفهانی -
- ۸- انتشارات دفتر هماهنگی آموزش بهداشت وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی و نیز کتاب «بهداشت برای حوزه‌های علمیه»، انتشارات وزارت بهداشت
- ۹- همان مدارک و نیز مجموعه درسی «بهداشت و تغذیه از دیدگاه اسلام» - نوشتۀ محمدمهدی اصفهانی - دانشگاه تربیت مدرس
- ۱۰- اشاره به حدیثی که در همین مبحث به نقل از فقهاء‌الصادق - جلد ۱ از حضرت امام صادق (ع) نقل کردیم و نیز روایت شیخ طوسی (ره) در تهذیب از طلحه بن زید از امام صادق (ع) از حضرت امیرالمؤمنین «همسایه مسجدی که برای ادائی نمازهای واجب در حالیکه هم سالم است و هم فراغت دارد در مسجد حضور پیدا نکند نمازش نماز نیست». همین روایت در قرب الاستناد از ابوالبختری از امام صادق (ع) از پدرانش علیهم السلام از حضرت امیرالمؤمنین (ع) نقل شده است
- ۱۱- مثلاً حديث منقول از حضرت امیرالمؤمنین (ع) در جلد ۳ وسائل الشیعه: عن الاصینع عن علی (ع) قال: كان يقول من اختالف الى المسجد اصاب احدى الشمام، اخاستفاداً في الله او علماً مستطرفاً او آية محكمة او يسمع كلمة تدل على هدى، او رحمة منتظره او كلمة ترده عن ردي او يترك ذبناً خشية اوحيا:
- کسی که به مسجد می‌رود یکی از هشت چیز بهره‌مند می‌شود برادری که در راه خدا مورد استفاده او باشد، دانش برگزیده‌ای، نشانه محکمی که در راه حق او را استوار کنند، شنیدن سخنی که او را به هدایت رهنمون شود، یا رحمتی که در انتظار آن است

یا سخنی که او را از بدی باز دارد یا ترک گناهی از بیم خدا یا ترک گناه از روی شرم و
جایا

۱۲- اشاره به مضمون بخشی از حدیث منقول از حضرت امام صادق (ع) که میفرماید...
«مؤمن در مسجد مانند ماهی در آب است و منافق در مسجد مانند مرغ در قفس است» - به نقل از کتاب دستورات و برنامه زندگی

و طهر بیتی لطائفین والقائمین والرَّکع

السجود^۱

خانهٔ مرا برای طواف کنندگان و نمازگزاران
پاکیزه کن

پاداش پاکیزه ساختن مسجد و چگونگی آن

ناگفته پیداست که قداست خانهٔ خدا در هر جا و به صورت که باشد بحدّی است که پاکیزه نگهداشتن آن یک تکلیف اخلاقی برای همه و یک تکلیف شرعی در مواردی که اشاره خواهد شد می‌باشد و طبیعی است کسی که به پاکیزه ساختن خانهٔ خدا مبادرت می‌ورزد نزد صاحب خانه، پروردگاری که به پاکیزگی امر کرده و پاکیزگی را دوست دارد^۲ اجر و پاداشی دارد.

در برخی احادیث با توجه بر ضرورت و اهمیت پاکیزه ساختن مساجد تأکید شده که می‌توان با مطرح ساختن آنها یک بسیج عمومی از مؤمنان را برای مشارکت و بهره‌گیری از این پاداش الهی انتظار داشت مثلاً از حضرت رسول اکرم (ص) نقل شده که فرمود کسی که مسجدی را جاروب کند خداوند برای او پاداش آزاد ساختن بندهای را منظور می‌کند و هر کس از آن (هر غبار و آلودگی را) حتی آنقدر کم که ممکن است در چشم رود خارج کند خداوند برای او دوچندان از رحمت خود را می‌نویسد^۳.

در برخی از احادیث به اهمیت پاکیزه ساختن مساجد در روزهای پنجشنبه و شب جمعه تأکید شده است^۴ و بنظر می‌رسد احادیث ذکر شده

علاوه بر نظافت مداوم مسجد، نوعی خانه‌تکانی هفتگی و مشارکت عمومی را در این پاکیزه سازی مسجد را ترغیب می‌کند و باین ترتیب میتوان به اهتمام آئین مقدس اسلام به این امر مهم بیشتر پی برد.

در مجموع اسلام مسجد را در نهایت پاکیزگی میخواهد و نظافت مستمر آنرا با تأکید بر نظافت کلی و اساسی هفته‌ای یکبار توصیه می‌نماید و به منظور پیشگیری از آلوده شدن مساجد با رفت و آمدّهای مردم به تعییه «مطهره» در مدخل مساجد سفارش می‌کند^۵ مطهره میتواند با توجه به عرف زمان حداقل وسیله‌ای باشد که آلودگی‌ها و گل‌ولای کشتها را بزداید یا بنا بر آنچه که امروزه معمول است در مدخل اماکنی که از نظر بهداشتی حساسیت خاص دارند تعییه «پادری» مخصوص آغشته به مواد ضد عفونی کننده باشد.

جالب توجه است که در خصوص این مسأله در کتب حدیث باب خاصی وجود دارد^۶ و کراراً توصیه شده است که مؤمنین هنگام ورود به مسجد مراقبت لازم را به عمل آورند تا بهیچ عنوان آلودگی‌های محیط خارج مسجد را به داخل مسجد منتقل ننمایند^۷

انعکاس عملی توجه اسلام به پاکیزگی مساجد و اجتناب از آلوده شدن آنها به نجاسات و وجوب مبادرت به رفع آلودگی را میتوان در فتاوی مراجع تقليد و در کتب رساله عملیه دید^۸ و بعنوان مثال از کتاب رساله عملیه رهبر فقید امت اسلامی و بنیانگذار جمهوری اسلامی حضرت امام خمینی رضوان الله تعالى عليه چند مسأله را در این باب نقل می‌کنیم «مسأله شماره ۹۰۰ - نجس کردن زمین و سقف و بام و طرف داخل دیوار مسجد حرام است و هر کس بفهمد که نجس شده است باید فوراً

نجاست آنرا برطرف کند و احتیاط واجب آن است که طرف بیرون دیوار مسجد را هم نجس نکنند و اگر نجس شود نجاستش را برطرف نمایند،....»

در مسائل همین باب به چگونگی تطهیر قسمت‌های منقول و غیرمنقول مسجد اشاره می‌شود و در مسأله ۹۰۶ چنین می‌خوانیم: «بردن عین نجس در مسجد اگر بی‌احترامی به مسجد باشد حرام است و همچنین بردن چیزی که نجس شده در صورتی که بی‌احترامی به مسجد باشد حرام است»

به عکس در مسأله شماره ۹۱۲ آمده است «تمیز کردن مسجد و روشن کردن چراغ آن مستحب است و کسی که می‌خواهد مسجد برود مستحب است خود را خوشبو کند و لباس پاکیزه و قیمتی بپوشد و ته کفش خود را وارسی کند که نجاستی به آن نباشد»..

و در مسأله ۹۱۴ «...و نیز مکروه است آب دهان و بینی و اخلاط سینه را در مسجد بیندازد» توضیح اینکه انداختن آب دهان و بینی در مساجد مصدقی روشن از عدم توجه به قداست و احترام خانه خدا است لذا در برخی احادیث به کسانی که به احترام مسجد از این کار خودداری می‌کنند و عده بهره‌مندی از تندرستی داده شده است^۹

شایان ذکر است که توصیه می‌شود هنگام ورود به محیط پاکیزه مسجد، نمازگزاران، پاکیزه و حتی الامکان با وضو وارد شوند^{۱۰} تا نیازی به وضو گرفتن در یک جایگاه عمومی نباشد بخصوص اگر این وضو گرفتن بدنبال خروج از توالت باشد^{۱۱} و این سفارش گامی در بیشتر پاکیزه نگاهداشتن مسجد است بدیهی است چنانچه ضرورت به تجدید وضو در

مسجد باشد مشمول این سفارش نخواهد بود^{۱۲}
 اصولاً بدلیل رعایت احترام و پاکیزگی مسجد توصیه شده است توالت
 مربوط به مسجد حتی الامکان در نزدیکی مسجد اما در خارج از مسجد
 ساخته شود^{۱۳}

در آداب ورود به مسجد و خروج از آن توصیه شده است که نخست
 پای راست جلو نهاده شود سپس پای چپ را جلو گذارند و پس از آن پای
 راست را^{۱۴}. شاید با توجه به شدت پاکیزگی مورد انتظار در مساجد بتوان
 چنین توجیه کرد که چنانچه آدمی در هنگامی که پای راست جلو نهاده
 بیفتد به رو در داخل مسجد خواهد افتاد نه خارج مسجد و بهنگام خروج
 نیز چنانچه پای چپ جلو نهاده باشد و در چنین وضعی بیفتد به پشت در
 داخل مسجد خواهد افتاد^{۱۵}

بهر صورت سفارش به پاکیزگی و نظافت کردن مساجد تقریباً در هر
 جا که مناسبت داشته در قالب آموزش‌های اسلامی از سوی پیامبر اکرم
 (ص) و معصومین (ع) عنوان شده است^{۱۶}

۱- بخشی از آیه ۲۵ سوره حج

۲- اشاره به آیاتی که در آنها با مضامینی نظیر «وَاللَّهُ يَحْبِبُ الْمُطَهَّرِينَ» (۱۰۸-توبه) از
 پاکیزگان تمجید شده است

۳- عن الصادق (ع) عن آبائه (ع) ان رسول الله (ص) قال: من قم مساجداً كتب الله له عتق
 رقبة و من اخرج منه ما يقدى عيناً كتب الله عزوجل له كفلين من رحمته - وسائل

الشیعه جلد ۳ - باب استحباب کنس المسجد و اخراج الکناسه - همین حدیث در محاسن احمدبن خالد برقی و با اندک تفاوتی در امالی شیخ صدق نیز آمده است
 ۴- عن ابی ابراهیم (ع) قال: قال رسول الله (ص) من کنس المسجد یوم الخميس ليلة الجمعة فاخرج من التراب قدر ما يذرئ فی العین غفرالله له - کتاب ثواب الاعمال شیخ صدق (ره)

یعنی از حضرت موسی بن جعفر (ع) است که میفرماید رسول خدا (ص) فرمود هرگز روز پنجشنبه شب جمعه مسجد را پاکیزه کند و غبار و خاک آنرا بقدر اندکی به چشم میرود از مسجد بیرون برد گناهانش آمرزیده میشود - حدیث مذکور را شیخ طوسی (ره) و به نقل از او وسائل الشیعه نیز آورده است.
 ۵- عن ابی ابراهیم (ع) قال: قال رسول الله (ص) فی حدیث واجعلو مظاهرکم علی ابواب مساجدکم - وسائل الشیعه جلد (۳) - از حضرت موسی بن جعفر(ع) است که پیامبر اکرم (ص) در ضمن حدیثی فرمود بر درهای ورودی مساجد، مطهره یا وسیله پاکسازی کفشهای قرار دهید.

۶- مثلاً باب استحباب تعاهد التعلين عند باب المسجد و تحريم ادخال التجasse المتعدديه اليه در وسائل الشیعه

۷- عن جعفرین محمد عن ابیه (ع) قال قال النبی (ص) تعاهدوا تعالکم عند ابواب مساجدکم....وسائل الشیعه جلد ۳ حضرت امام صادق (ع) میفرماید پیامبر اکرم (ص) فرمود هنگام ورود به مساجد کفشهای خود را از نظر انتقال آلودگی کنترل نمائید

همچنین در همان کتاب به نقل از حضرت رسول اکرم (ص)، آمده که فرمود مساجدتان را از آلودگی (نجس شدن) محفوظ بدارید: عن النبی (ص) آنه قال جنبوا مساجدکم التجasse

و نیز طبرسی در مکارم الاخلاق از آن حضرت (ص) در تفسیر آیه شریفه «خذوا زیتكم عند كل مسجد» (آیه ۳۱ سوره اعراف) بعنوان موردي از موارد مشمول مضمون آیه شریفه به کترول پاکیزگی کفشهای هنگام ورود به مسجد اشاره می‌کند: عن النبي (ص) فی قوله تعالی خذوا زیتكم عند كل مسجد قال تعاهدوا تعالیکم عند ابواب المسجد

-۸- همچنین در کتب مختلف و متعددی که در خصوص «حسبت» یا آئین عملی امر و نهی شرعی در نظام حکومتی اسلامی وجود دارد نظیر کتاب «معالم القریه فی احکام الحسبة» نوشته محمدبن احمد قرشی (ابن اخوه) متوفی به سال ۷۲۹ هق - نهایة الرتبه فی طلب الحسبة عبدالله بن نصر سبزواری متوفی به سال ۵۸۹ نصاب الاحتساب یوسف ضیاءالدین و نصاب الاحتساب عمر بن عوض شامي، فی آداب الحسبة ابو عبدالله محمد سقطی، رساله عبدون، کتاب الاشاره عبدالفضل جعفرین علی دمشقی، کتاب المختار جبیری و مانند اینها نسبت به تعیین وظیفه محاسب

نسبت به کترول بهداشت مساجد مطالبی است که همه حاکی از ضرورت دقت در این مهم میباشد.

-۹- عن جعفرین محمد عن ایه (ع) قال: قال رسول الله (ص) من رد ريقه تعظیماً لحق المسجد جعل الله ريقه صحةٌ فی بدنه و عوفی من بلوی جسده - ثواب الاعمال شیخ صدوق (ره)

- عن ابیعبدالله (ع) قال من تنفع فی مسجید ثم ردها فی جوفه لم تمز بدأء الا ابرأته (ثواب الاعمال)

- عن ابیعبدالله (ع) قال من حبس ريقه اجلالله تعالى فی صلاته اورثه الله صحة حتى الممات (ثواب الاعمال)

در حدیث اول و سوم بیرون نبنداختن آب دهان به احترام به مسجد و اظهار ادب

کردن در برابر پروردگار و در حدیث دوّم خودداری از بیرون افکنندن آب بینی و اخلاق طبیعته در مسجد اشاره شده است.

۱۰- عن أبي جعفر (ع) قال اذا دخلت المسجد وانت تريد ان تجلس فلا تدخله الاطاهرا -

وسائل الشیعه جلد ۳ - حضرت امام باقر (ع) فرمود هنگامی که میخواهی داخل مسجد شوی و بنشینی تنها در حالت طهارت و پاکیزگی داخل شو.

۱۱- عن رفاعه بن موسی قال: سأَلَ أبا عِبْدِ اللَّهِ (ع) عَنِ الوضُوءِ فِي الْمَسْجِدِ فَكَرِهَ مِنَ الْبُولِ

والغائط - (وسائل الشیعه جلد ۱) - رفاعه بن موسی گفت از حضرت امام صادق (ع) در خصوص وضو گرفتن در مسجد سؤال کردم ایشان از وضو گرفتن بدنبال خروج از توالی اظهار کراحت فرمود.

۱۲- عن احدهما (ع) قال: اذا كان الحدث في المسجد فلا يأس بالوضوء في المسجد (وسائل الشیعه جلد ۱) - حضرت امام محمد باقر یا حضرت امام جعفر صادق (ع) فرمود وقتی که ابطال وضو در مسجد اتفاق افتاده باشد تجدید وضو در مسجد مشکلی ندارد.

۱۳- سراج الشیعه حاج عبدالله المامقانی الفروی: «مستحب است حوضخانه و مبالغ بجهت مسجد در جنب آن در خارج آن بنا شود»

۱۴- عنهم عليهم السلام قال (ع): الفضل في دخول المسجدان تبدأ برجلك اليمني اذا دخلت وباليسرى اذا خرجمت (وسائل الشیعه جلد ۳) معصوم (ع) فرمود بهتر است هنگام ورود به مسجد از پای راست آغاز کنی و بهنگام خروج از پای چپ

۱۵- وجود کبد در نیمه راست بدن و سنگینی نسبی نیمه راست بدن نسبت به نیمه چپ می‌تواند توضیحی برای مسأله چگونه افتادن تلقی شود این مطلب هم در کتب در طب قانونی و هم در کتب دیگر مورد استفاده قرار گرفته است و شهید دکتر سید رضا

پاکنژاد نیز در کتاب گرانقدر اولین دانشگاه و آخرین پیامبر جلد ۲ در این باره بحث کافی کرده است

۱۶- مثلاً در کتاب **نظامالحكومه النبویه** معروف به التراطیب الاداریه تألیف شیخ عبدالحق الکتانی به نقل از سنن ابی داود این سخن نقل شده است که: امر رسول الله (ص) دستور **بیناء المساجد في الدور و ان تطيب و تنظف** یعنی حضرت رسول اکرم (ص) فرمود در اطراف مسجد بسازند و آنرا خوشبو و پاکیزه بسازند و نیز در همان کتاب سخنی به نقل از نبی اکرم (ص) آمده که چنانچه روایت مورد اشاره را صرفنظر از بحثی که مؤلف در خصوص ضعف یا قوت آن عنوان کرده مورد توجه قرار دهیم حاوی نکات جالبی است که از تاکید بسیار بر ارزش کار پاکیزه سازی مسجد حکایت دارد به نوشهٔ مؤلف یاد شده، طبرانی در کتاب کبیر خود از ابی قرصاصه نقل می‌کند که شنید حضرت پیغمبر اکرم (ص) میفرمود مساجد را بسازید و غبار و آودگی را از آن دور کنید پس کسی که برای رضای خدا مسجدی را بنا کند خداوند برای او در بهشت خانه‌ای بنا می‌کند مردی گفت آیا در مورد مساجدی که کنار جاده‌ها ساخته می‌شوند نیز همین‌گونه است؟ حضرت (ص) فرمود آری و پاکیزه ساختن مساجد نیز مهربه‌های حورالعین است.

عن ابی قرصاصه انه سمع النبی (ص) يقول ابتو المساجد و اخرجو القمامه منها فمن بنی اللہ مسجداً بنی اللہ له يبتأ فی الجنة فقال رجل يا رسول اللہ وهذه المساجد التي تبني فی الطرق؟ قال نعم اخرج القمامه منها مهرب الحور العین

وَاللَّهُ يَحْبُبُ الْمُطَهَّرِينَ آیه ۱۰۸ سوره توبه
وَخَدَاوَنْدَ پَاکِيْزَگَانَ رَا دوْسْتَ دَارَد

موردي از پاکيزه سازی مسجد النبی (ص) در زمان آن حضرت مسجد النبی (ص) در مدینه، مقر حکومت و رهبری دینی و سیاسی فخر عالم امکان حضرت رسول اکرم (ص)، گرچه نسبتاً کوچک و بسیار ساده بود اما نقش عظیم آن در تحولات فکری بشری و تکامل معنوی انسان و پاسداری از حریم حق و عدالت و مبارزه با گمراهی و ستمکاری بی نظیر است و در همانجا است که هم طهارت معنوی و هم طهارت مادی به اهل ایمان آموخته میشد و بدون شک به پاکیزگی آن اهتمام میگردد.

گفته‌اند که در آن عصر بانوئی حبسی و سیاهپوست بنام محجنه یا ام محجن همواره غبار و خاشاک و مانند آنها را از مسجد جمع میکرد و خارج میساخت^۱ شبی او از دنیا رفت و روز بعد که حضرت رسول اکرم (ص) از مرگ او آگاه شد و فرمود آیا به من اطلاع نمیدهید؟ سپس آنحضرت با یاران خویش کنار قبر او حضور یافتند و مردم پشت سر آن حضرت قرار گرفتند و آنحضرت برای او نماز خواند و دعا کرد همچنین نقل شده که آن حضرت فرمود او را می‌بینم در بهشت که همچنان به جمع آوری خاشاک از مسجد مشغول است و نیز گفته‌اند که هنگامی که آنحضرت بر قبر او گذشت فرمود این قبر کیست؟ گفتند قبر ام محجن فرمود آیا همان خانمی که مسجد را جاروب میکرد؟ عرض کردند بله سپس آنحضرت برای او نماز خواند در حالیکه مردم پشت آن حضرت

صف بسته بودند - در جای دیگر ذکر شده که آن حضرت فرمود برای آن بانو نزد خدا دوچندان پاداش است.

۱- کتاب نظام الحكومة النبوية المسمى الترايتب الاداريه - تأليف شيخ عبدالحى الكتانى

جلد ۱ در این خصوص مطالبی دارد که بخشی از آنرا عیناً نقل می‌کنیم:

...روواه ابن خزیمه فی صحيحه الأنه قال ان امرأة كانت تلقط الخرق والعیدان من المسجد و رواه ابن خزیمه ايضاً وابن ماجه عن ابی سعید قال كانت سوداء تقم المسجد فتوفيت ليلاً فلماً اصبح رسول الله (ص) اخبرها فقال الا اذنتمنى فخرج باصحابه فوقت على قبرها فكير عليها والناس خلفه و دعاليها ثم انصرف و خرج الطبراني فی الكبير عن ابن عباس ان امرأة كانت تلقط القذى من المسجد فتوفيت فلم يؤذن رسول الله (ص) بدنها فقال النبي (ص) اذا ماتت لكم فاذنوني وصلى عليها وقال رأيتها في الجنة تلقط القذى من المسجد.

وروى ابوالشيخ عن عبيدين مروزون قال كانت امرأة في المدينة تقم المسجد فماتت فلم يعلم بها النبي (ص) فمرّ على قبرها فقال ما هذا القبر فقالوا ام ممحجن فقال الشي كانت تقم المسجد؟ قالوا نعم فنصف الناس فصلى عليها

...عن ابی السفر عن الخرقاء قال وكانت امرأة حبشية تلقط القذى و تمیط الاذى عن مسجد رسول الله (ص) فقال النبي (ص) لها كفلان من الاجر و ترجم فی الاصادیه ممحجنه وقيل ام ممحجن فقال امرأة سوداء...

...فیه رجال یحبون ان یتطهرو اوالله یحب
المطهرين - آیه ۱۰۸ سوره توبه
... در آن مسجد کسانی هستند که دوست
دارند پاکیزه شوند و خدا افراد مهذب و
پاکیزه را دوست دارند.

پاکیزگان خوشبو در مساجد پاکیزه

مسجد و عده‌گاه زیارت خدا برای بندگان صالح خدا است^۱ و شایسته است که در این فضای مقدس برای این زیارت دلپذیر و تکامل بخش، بندگان خدا در پاکیزگی ظاهر و باطن در لباسی شایسته به دیدار معبد و محبوب بشتابند^۲ و هم دیدارشان با یکدیگر خوشایند و مطلوب باشد. اگرچه مسجد خود روشی بخش است^۳ اماً این فضای پاکیزه باید همواره بهنگام حضور بندگان خدا، روشن باشد، لذا از روشن ساختن چراغ در مساجد تمجید شده است^۴ همچنین به اجتناب از شرایطی که بوی ناخوشایند از آدمی استشمام شود توصیه اکید شده است زیرا فقدان بوی نامطبوع یک مقدمه لازم برای پاکیزگی و برخورداری از بوی خوش است.

توصیه شده است که در پاکیزگی اصرار شود^۵ و به کمک آب، بدن را از بوی ناخوشایند پاک سازند زیرا پروردگار از آلودگی بنده‌اش متفرق است^۶ در مقابل، بکرات و در قالب عبارات مختلف و در سیره پیامبر اکرم (ص) و ائمه معصومین (ع) اصرار به استفاده از عطر برای خوشبو ساختن خود بهنگام نماز، عبادت و به مسجد رفتن و در مسجد نشستن را می‌توان

یافت^۷ تاجائیکه کلمه «اسراف» در مورد هزینه تأمین عطر استشنا شده است^۸ و از عطرآگین ساختن خود بعنوان یک عامل شادابی نام برده شده است^۹ در زمان ما که با بکارگیری پیشرفت‌های علمی بررسی اثرات بوی خوش روی عملکرد اعضاء و نظام زیستی بدن انسان صورت گرفته، یافتن توضیح علمی برای مضامین و کلمات بکار رفته در احادیث مورد اشاره آسان‌تر است.

دانش امروز با اتكاء به تجارب علمی قابل اعتماد از نقش عطر در نشاط و حتی درمان انواعی از ناخوشی‌ها آشکارا سخن می‌گوید^{۱۰} در حدیث آمده است که دو رکعت نمازی که پس از خوشبو ساختن گزارده می‌شود از هفتاد رکعت نماز بدون عطرآگین سازی برتر است^{۱۱} و نیز می‌خوانیم که حضرت رسول اکرم (ص) قوطی مشکدانی داشت که پس ازوضو با دست مرطوب آنرا می‌گرفت و هنگامیکه از خانه خارج می‌شد مردم از بوی خوش آن، آن حضرت را می‌شناختند^{۱۲} همچنین در مورد حضرت امام جعفر صادق (ع) گفته شده که از بوی خوشی که از آن امام همام (ع) در جایگاه سجده‌اش باقی می‌ماند، مردم متوجه می‌شدند که در این مکان آن حضرت (ع) مشغول عبادت بوده است^{۱۳}

اهمیت مسأله استفاده از عطر بهنگام نماز و بمسجد رفتن، زمانی که شرکت در جماعت بزرگتری در پیش است بیشتر است لذا استفاده از بوی خوش در روز جمعه برای حضور در نماز جمعه بعنوان یک سنت عنوان شده است^{۱۴}

متقابلًاً بوی ناخوشایند داشتن، حتی اگر این بو ناشی از مصرف مواد غذائی سودمندی چون تره، سیر و پیاز خام باشد بعنوان یک هشدار در

عدم حضور در جماعت تارفع مایه آزار دیگران، سفارش شده است^{۱۵} تأکید بر عدم حضور در جماعت پس از خوردن سیر برخی را حتی نسبت به مصرف این سبزی که در حد خود دارای ارزش غذائی و داروئی ویژه است^{۱۶} دچار تردید کرده است لذا حضرت امام جعفر صادق (ع) میفرماید حضرت رسول اکرم (ص) فرمود هر کس این سبزی را خورد به مسجد مانزدیک نشود و نفرمود که خوردن آن حرام است^{۱۷} به صورت احترام مسجد و ضرورت رعایت آسایش دیگران در مسجد نمازگزاران را به پاکیزه ساختن بدن، لباس و جوراب، استفاده از عطر و خوشبو کردن خود ترغیب می‌کند و شایسته است که این نکته هشداری برای آن گروه از نمازگزاران باشد که گاهی در اثر بوی ناخوشایند تعریق بدن^{۱۸} و یا تأخیر در شستشوی پا و جوراب، مایه رنجش خاطر سایر نمازگزاران میگردد.

۱- اشاره به بخشی از حدیث منقول از حضرت رسول اکرم (ص) که در زیرنویس پیشگفتار به نقل از مکارم الاخلاق جلد (۱) - آورده‌ایم:...الاطوین لعید توضاً فی بیته ثم زارنی فی بیته الا ان علی المزور کرامۃ الزائر... خوش بحال بنده‌ای که در خانه خود وضو بگیرد سپس مرا در خانه‌ام زیارت کند بدرستیکه گرامیداشتن زیارت کننده بر عهده زیارت شونده است.

۲- با الهام از مضمون آیه ۳۱ سوره اعراف و سخنی که تحت عنوان مسجد و پاکیزگی، پیش از این داشته‌ایم

- ۳- قال رسول الله (ص) الا ان بيتوى فى الارض المساجد تضيئى لاهل السماء كما تضيئى النجوم لاهل الارض مكارم الاخلاق جلد ۱ پیامبر اکرم (ص) فرمود خانه‌های من در زمین مساجد هستند که برای اهل آسمان مانند ستارگان برای اهل زمین نورافشانی می‌کنند.
- ۴- عن انس قال: قال رسول الله (ص) من اسرج فى مسجدٍ من مساجد الله عزوجل سراجاً لم تزل الملائكته و حملته العرش يستغفرون له مادام فى ذالك المسجد ضوء من السراج ثواب الاعمال شيخ صدوق، وسائل الشيعه باب استحباب الاسراج فى المسجد
- انس گفت: حضرت رسول اکرم (ص) فرمود هرگز در مسجدی از مساجد خدا چراغی روشن کند تا زمانیکه روشنائی آن چراغ در مسجد باقی است. فرشتگان خدا و حاملین عرش ربوبی برای او طلب امرزش می‌کنند.
- ۵- اکثر فى الطهور، يزدالله فى عمرك (مكارم الاخلاق جلد ۱) یعنی بسیار در پاکیزگی بکوش که پروردگار بر عمرت بیفرزاید
- ۶- عن الصادق (ع) عن امير المؤمنین (ع) قال: تنظقو بالماء من الراحلة المنته فان الله تعالى بيفض من عباده القاذوره - مكارم الاخلاق جلد ۱ - تدرستی در پناه اسلام نوشتہ محمد Mehdi اصفهانی - ۱۳۶۴
- ۷- نمونه‌های متعددی از احادیث مربوطه را در باب ۹۱ وسائل الشيعه تحت عنوان استحباب التطيب اول النهار و استحباب التطيب لصلوة وبعد الوضوء و للدخول المساجد و نیز باب ۱۰۱، استحباب البخور بالقسط والمر واللبان والعود الهندی و استعمال ماء الورد والمسك بعده میتوان یافت.
- ۸- عن الصادق (ع): ما الفقت فى الطيب فليس بسرف - (مكارم الاخلاق جلد ۱) یعنی آنچه که در مورد تهیه بوی خوش صرف میکنی مصدق اسراف نیست.

۹- من صحیفه الرضا (ع) عنه عن آبائه عن امیر المؤمنین علیهم السلام قال: التطیب نشره والفصل نشره والنظر الى الخضراء نشره والرکوب نشره (مکارم الاخلاق جلد ۱) یعنی امیر المؤمنین (ع) فرمود خوشبو ساختن، شستشو، نگاه بر سبزه و سوارکاری مایه شادابی و نشاط است.

۱۰- مثلاً مقاله Anabel berchal در مجله New Scientist در شماره ۲۵ اوت ۱۹۹۰
 ۱۱- قال الصادق (ع): رکعتان یصلیهما متغیراً افضل من سبعين رکعة یصلیهما غیر متغیر (وسائل الشیعه جلد ۳ و مکارم الاخلاق جلد ۱) و نیز در جلد ۳ از وسائل الشیعه باب ۴۳ استحباب التطیب للصلة بالمسک و غيره أمهه است. عن علی بن ابراهیم رفعه عن ابی عبد الله (ع) قال كانت لرسول الله (ص) ممسكة اذا هو توضأ اخذها بيده وهي رطبة فكان اذا اخرج عرفوا انه رسول الله (ص)، بواستحته (وسائل الشیعه جلد ۳) در حدیث دیگری در همان کتاب در مورد حضرت امام سجاد (ع) آمده است عن ابن حارث قال كانت لعلی بن الحسین قاروه مسک فی مسجد فاذا دخل الى الصلة اخذ منه فتمسح به یعنی حضرت امام سجاد (ع) شیشه‌ای حاوی مشک در محل نمازگزاردن خود داشت وقتی که میخواست نماز بخواند از آن شیشه مشک برミ داشت و به خود می‌مالید

۱۲- عن ابی الحسن (ع) قال كان یعرف موضوع سجود ابی عبد الله (ع) بطیب ریحه (وسائل الشیعه جلد ۳ باب ۴۳) - عن الرضا (ع) كان یعرف موضوع جعفر علیه السلام فی المسجد بطیب ریحه

۱۳- قال رسول الله (ص) لعلی یا علیک بالطیب فی كل جمعه فانه من سنتی و تكتب لک حسناته مادام یوجدمک رائحته (مکارم الاخلاق جلد ۱) یعنی حضرت رسول اکرم (ص) خطاب به حضرت امیر المؤمنین (ع) فرمود یا علی برتو باد به استفاده از عطر در هر جمعه بدروستیکه این روش و سنت من است و تا زمانیکه از آن بونی

استشمام گردد برایت ثوابها نوشته میشود.

- ۱۵- عن ابن سنان قال سأله ابا عبدالله عن الكرااث فقال لا يأس باكله مطبوخاً و غير مطبوخ ولكن ان اكل منه شيئاً له اذى فلا يخرج الى المسجد كراهية اذاه من يجالس -
 (محاسن احمدین خالد برقی - وسائل الشیعه جلد ۳)

ابن سنان گفت از حضرت امام صادق (ع) در مرود تره سؤال کردم فرمود خوردن تره بصورت پخته یا خام اشکالی ندارد اما اگر انسان چیزی بخورد که بوی آن مایه ناراحتی شخص دیگری که در کنار او نشسته شود، به مسجد نرود. نظری این روایت با تفاوت اندکی در موضوع از دیگر مصوومین (ع) نیز نقل شده است بعنوان مثال از حضرت امام باقر (ع) درباره خوردن سیر سؤال شد حضرت فرمود که حضرت رسول اکرم (ص) بخاطر بوی نامطبوع شنی فرمود از اینکه کسی سیر بخورد و به مسجد باید اماً اگر بخورد و به مسجد نماید اشکالی ندارد .. عن محمدبن مسلم عن ابی جعفر (ع) قال سأله عن اكل الشوم فقال أئمّا نهی رسول الله (ص) لریحه فقال من اكل هذه البقله الخیثیه فلا يقرب مسجدنا فاما من اكله ولم یات المسجد فلباس (علل الشرایع شیخ صدق - وسائل الشیعه جلد ۳)

در حدیث دیگر حتی سفر حضرت امام باقر (ع) به بنیع بخاطر خوردن سیر مطرح شده که به اهتمام و الزام عملی آن حضرت نسبت به پیشگیری از ناخوشندی خاطر کسی بخاطر بوی این ماده غذائی اشاره دارد عن الحسن الزیارات (فی حدیث) آنه قصد ابا جعفر (ع) الی بنیع فقال يا حسن اتیتني الى هیهنا؟ قلت نعم، قال انى اكلت عن هذه البقله يعني الشوم فاردت ان اتنحى عن مسجد رسول الله (ص)
 و نیز از شیخ صدق (ره) در کتاب خصال از حضرت امیر المؤمنین (ع) نقل می کند که فرمود هر کسی چیزی بخورد که بویش آزار دهنده بود (تا رفع بوی آن) به مسجد نزدیک نشود: قال من اكل شيئاً من المؤذيات ریحها فلا يقرب المسجد

از حضرت امام جعفر صادق (ع) نیز در حدیث دیگری که متنضم اشاره به کاربرد داروئی سیر است شبیه همان مطلب نقل شده است: **هن ابی بصیر عن ابیعبدالله (ع)** آنه سأّل عن اكل الشوم والبصل والكراث قال لا يأس باكله نيا و في القدور ولا يأس بان يتداوى بالشوم ولكن اذا اكل ذلك فلا يخرج الى المسجد (وسائل الشیعه جلد ۳)

۱۶- بهداشت تغذیه -نوشته محمدمهدی اصفهانی - ۱۳۶۰-۱۳۶۴-۱۳۷۰
 ۱۷- عن داود بن فرقان عن ابیعبدالله (ع) قال: قال رسول الله (ص) من اكل هذه البقلة فلا يقربن مسجدنا ولم يقله انه حرام - (وسائل الشیعه جلد ۳)

۱۸- با نظافت دائمی بدن مسأله بوی ناخوشایند ناشی از تعریق نیز منتفی خواهد شد چنانکه اگر کسی مقید به انجام غسل های واجب و مستحب باشد تقریباً یکروز در میان باید استحمام کند - و این بمعنای پاکیزگی مطلوب است. از حضرت امام علی بن موسی الرضا(ع) نقل شده که فرمود استحمام یکروز در میان مایه تکثیر و تقویت نسوج بدن میگردد لیکن افراط در استحمام (استحمام هر روز) پیه کلیه ها را آب میکند: **هن سلیمان الجعفری عن ابیالحسن (ع)** قال الحمام يوم و يوم لا يکثر اللحم و ادمانه کل يوم یذیب شحم الکلیتین - وسائل الشیعه جلد ۳

با وجود این لازم است تذکر داده شود کسانی که تا این حد نمیتوانند در شستشوی خود بکوشند با عدم استفاده از لباسهای زیری که دارای الیاف مصنوعی هستند و پوشیدن لباسهای نخی از پیدايش بوی نامطبوع عرق در فواصل بسیار کوتاه پیشگیری نمایند - ضمناً به کسانی که با وجود کوتاه نگهداشتن موی زیر بغل و شستشوی زودبیزود از بوی ناخوشایند عرق زیر بغل در عذابند توصیه میکنیم پس از پایان استحمام و قبل از پوشیدن لباس خود مقداری آبلیمو به زیر بغل خود بمالند این کار سبب میشود با اسیدی شدن محیط زیر بغل توسط یک اسید غیر فرار (اسیدسیتریک) تا استحمام بعدی باکتریهای موجود در زیر بغل نتوانند با تجزیه عرق بدن، بوی

نامطبوع ایجاد کنند - شبیه این کار را با مالیدن صابون به زیر بغل پس از پایان استحمام و قبل از پوشیدن لباس میتوان انجام داد. در خصوص چگونگی اثر آبلیمو در رفع بوی بد زیر بغل اینجانب در کتاب «بهداشت تغذیه» انتشار یافته توسط شرکت انتشار توضیح داده‌ام.

یا بنی آدم خذوا زینتکم عند کل مسجد^۱
آیه ۳۱ سوره اعراف

خوشبو سازی فضای مقدس مسجد

پیش از این درباره احترام مسجد و ضرورت حفظ آن سخن بمیان آوردهیم^۲ و نیز اشاره کردیم که شایسته است نمازگزاران به هنگام حضور در مساجد با طهارت و پاکیزگی و خویشتن را خوشبو ساختن وارد شوند. و نیز اشاره کردیم ساختمان توالت مسجد باید خارج از مسجد قرار گیرد تا شایبه آلو دگی فضای مسجد و ورود به مسجد برای استفاده از توالت آن مطرح نباشد و احترام مسجد به حد کمال محفوظ بماند. و نیز در بحث های گذشته لزوم پاکیزگی بدن نمازگزاران و پاکیزه ساختن پا و جوراب آنها را بمنتظر پیشگیری از پراکندن بوهای آزار دهنده عنوان نمودیم - به منظور تکمیل این سخن بجا است بیفزاییم که مع الوصف در فضای مسجد باید پیش بینی های لازم برای تهییه صورت گیرد و همانگونه که در کتب معتبر حدیث آمده است^۳ نسبت به خوشبو سازی فضای مساجد با استفاده از بخور مواد خوشبو کننده چون مر، قسط - کدر و عود هندی و مانند اینها^۴ نیز اقدام نمایند و نیز از مشک و همچنین گلاب پاشی استفاده نمایند - امروزه در برخی مساجد و اماکن متبرکه گلاب پاشی و شستشوی با گلاب کم ویش معمول است^۵ از حضرت رسول اکرم (ص) نقل شده که فرمود در مساجد خود بخور کنید^۶. و آنها را بدینوسیله خوشبو سازید.

با در نظر گرفتن مجموعه سخنان ذکر شده حضور مؤمنین پاکیزه و

نمایزگزار در مسجد که بدن و لباس خویش را معطر ساخته و از بدن و جورابشان هیچگونه بوی ناخوشایندی استشمام نمیشود و به توصیه بسیار مؤکد اسلامی بهنگام وضو برای نماز و حتی با آگاهی از اینکه دهان مسیر عبور آیات قرآنی است حتی برای قراءت قرآن آنرا با مسوак پاکیزه ساخته‌اند^۷ بسیار زیبا و شکوهمند است و چنین مجمعی از پاکیزگان که در جستجوی رضای خدا و کوشای تهدیب نفس خویشنده رواست که مورد عنایت خاص پروردگار قرار گیرد و بندهای دیگر پروردگار را به حضور در مساجد و تلاش در خودسازی و کمال جوئی ترغیب کند.

۱- ای فرزندان آدم به هنگام مسجد رفتن زینت خود را با خود بردارید.

۲- اضافه می‌کنیم بخاطر حفظ هرچه بیشتر احترام مسجد، اجتناب از خربید و فروش در آن و ورود دیوانگان و اطفالی که مراجعات احترام آنرا نمی‌کنند و اعلام اشیاء گمشده و اجرای حدود و بلند کردن صدا توصیه شده است چنانکه در حل الشرايع شیخ صدقوق (ره) این حدیث آمده است «قال ابو عبدالله (ع) جنبوا مساجدکم الشراء والبیع والمجانین والصیان والضاله والاحکام والحدود ورفع الصوت و با اندکی تفاوت در عبارت در کتاب من لا يحضره الفقيه بصورت: جنبوا مساجدکم صیانکم و مجانینکم و رفع اصواتکم و شرائكم و بیعکم والضاله والحدود والاحکام - همچنین در مسأله ۹۱۴ و ۹۱۵ رساله احکام حضرت امام خمینی رضوان الله تعالیٰ علیه آمده است: خوابیدن در مسجد اگر انسان ناچار نباشد و صحبت کردن راجع به کارهای دنیا مشغول صحبت شدن و خواندن شعری که نصیحت و مانند آن نباشد مکروه است و

- نیز مکروه است گمshedهای را طلب کند و صدای خود را بلند کند ولی بلند کردن صدابرای اذان مانع ندارد راه دادن بچه و دیوانه به مسجد مکروه است - در کتاب وسائل الشیعه جلد ۳ ضمن حدیثی از حضرت امام جعفر صادق (ع) میخوانیم که میفرماید حضرت امیرالمؤمنین (ع) در مسجد مردمی قصه‌گو - (نقال) را مشاهده فرمود و او را با چوبیدستی از مسجد بیرون کرد: عن ابیعبدالله (ع) قال ان امیرالمؤمنین (ع) رأى قاصداً في المسجد فضربه بالدره و طرده
- ۳- مثلاً باب ۱۰۱ از جلد ۳ وسائل الشیعه تحت عنوان باب استعباب البخور بالقطط والمرّ واللبان والعود الهندي واستعمال ماء الورد والمسك بعده
- ۴- در مواردی هم از دود کردن دانه اسفند که دفع کننده بوهای ناخوشایند و در حد خود زداینده آنها می‌باشد (دارای ماده موثره Harmalin است) میتوان استفاده کرد - بخصوص با توجه به فراوانی و قابلیت دستری این دانه خودرو و بوی خوشایند آن استفاده از آن در راهروهای منتهی به دستشوئی‌ها آسان و سودمند است.
- ۵- هم اکنون نیز شستشوی خانه کعبه در مسجد الحرام و مرقد مطهر حضرت امام رضا (ع) و قبور مطهّره امامزادگان در نقاط مختلف کشور با گلاب طی مراسم ویژه‌ای متداول است.
- ۶- روی عن رسول الله (ص) انه قال: جمروا مساجدكم - کتاب نظام الحكومة النبوية المعجم التراتیب الاداریه - شیخ عبدالحی الکتانی جلد ۱ به نقل از الجامع من البيان والتحصیل ابن رشد
- ۷- در باب سفارش اسلام به پاکیزگی دندان و مسوک بهنگام وضو نحوه مسوک کردن، نوع مسوک مناسب - استفاده درست از مسوک به نحوی که در واقع آنرا با شیوه صحیح بکار بردن میتوان مسوک یکبار مصرف تلقی کرد، گردد دندان مناسب با فرمول ارائه شده از حضرت امام علی بن موسی الرضا(ع) در کتاب رساله ذہبیه

مطلوب خواندنی بسیاری وجود دارد که ما برخی از آنها را در بعضی از تألیفات خود مانند بهداشت تقدیم و مجموعه درسی بهداشت از دیدگاه اسلامی درس ارائه شده در دانشگاه تربیت مدرس و غیره آورده‌ایم ذیلاً به چند مورد حدیث از میان دهها روایت موجود در این خصوص بستنده می‌کنیم.

- عن معاویة بن عمار قال سمعت ابا عبد الله (ع) يقول كان في وصية النبي (ص) لعلى (ع) ان قال يا على اوصيك في نفسك بخصال فاحفظها عنّي ثم قال اللهم اعنه (وعد جمله من الخصال الى ان قال): عليك بالسواك عند كل وضوء - وسائل الشیعه جلد 1 حضرت رسول اکرم (ص) در وصیت به حضرت امیرالمؤمنین (ع) فرمود ترا به خصلت‌هایی سفارش می‌کنم پس آنها را از من فرآگیر سپس عرض کرد خدایا او را یاری کن (و خصلت‌هایی را بر Sherman تا اینکه فرمود) برتو باد به مسواك کردن بهنگام وضو.

- وسائل الشیعه جلد 1 از شیخ صدوق (ره) نقل می‌کند که حضرت رسول اکرم (ص) به حضرت امیرالمؤمنین توصیه فرمود به مسواك کردن بهنگام وضوی هر نماز: قال النبي (ص) لعلی (ع) يا على عليك بالسواك عند وضوء كل صلاة

- قال (ع) السواك شطر الوضوء (وسائل الشیعه جلد 1: حضرت امیرالمؤمنین (ع)) فرمود مسواك کردن با وضو گرفتن همسو است

- قال النبي (ص) لولان اشق على امتی لامرتم بالسواك عند وضوء كل صلاة (وسائل الشیعه جلد 1) - حضرت رسول اکرم (ص) فرمود اگر موجب مشقت امت من نمیشد مسواك کردن بهنگام وضوی هر نماز را واجب میکردم

- در کتاب محسن احمدبن خالد برقی از حضرت امام صادق (ع) به نقل از حضرت رسول اکرم (ص) آورده است که راه قرآن را پاکیزه کنید گفته شد یا رسول الله راه قرآن چیست؟ فرمود دهانه‌ایتان عرض شد بچه وسیله فرمود بوسیله مسواك

عن ابیعبدالله (ع) قال رسول الله (ص) نطقوا طریق القرآن قیل یا رسول الله و ما طریق القرآن قال افواهکم قیل بعماذا قال بالسواب

- قال امیرالمؤمنین (ع) ان افواهکم طرق القرآن فطہروها بالسواب (وسائل الشیعه جلد ۱) امیرالمؤمنین (ع) فرمود دهانهایتان راههای قرآن است پس آنها را با مسواب کردن پاکیزه سازید

فصل دوم - مسجد و بهداشت

صفحه ۴۴**مقدمه:**

بهداشت جنبه‌های جسمی، روانی اجتماعی و با توجه به بار کلمات در فرهنگ اسلامی جنبه معنوی نیز دارد - مسجد پایگاه پاکیزگی روح و جان است جایگاه آموزش پاکیزگی تن و محیط زیست نیز هست. مسجد شفاخانه‌ای برای دردهای روانی جسمی است.

صفحه ۴۹**بهداشت و اسراف:**

آنچه که در مسیر تأمین سلامت و پیشگیری از بیماری هزینه شود اسراف نیست

صفحه ۵۱**جایگاه و ساختمان مسجد:**

در انتخاب محل برای مسجد رعایت اصولی لازم است که هم پاکیزگی و احترام آنرا محفوظ بدارد و هم سهولت دسترسی و اینمنی نمازگزاران را تأمین کند.

صفحه ۵۶**بهداشت صحن و شبستانهای مسجد**

پاکیزه نگه داشتن صحن و شبستانها، شستشوی فرشها، ضد عفونی کردن قسمت‌هایی که خطر آلودگی آنها وجود دارد، نصب پاکیزه گر در مدخل مسجد و بهداشت مهر و وسیله تیم مجموعاً بخش عمدۀ

بهداشت مساجد را تشکیل می‌دهند.

صفحه ۷۲

بهداشت وضو خانه:

وضو خانه مسجد باید همیشه دارای مواد پاک کننده باشد و لااقل روزی یکبار ضد عفونی شود.

صفحه ۷۴

بهداشت توالت مسجد:

از آنجا توالت می‌تواند به عنوان منبع آلودگی خطراتی را متوجه انسان کند لذا رعایت بهداشت توالت، آفتابه، دستشوئی ضمیمه توالت از نظر اهمیّت جزو اولویّت‌ها خواهد بود.

صفحه ۸۰

بهداشت آب آشامیدنی:

استفاده از آب سرد کن‌های فشاری سربالا، بشکه‌های شیردار و رعایت بهداشت یخ و لیوان در مساجد و کلرینه کردن آب در موقع لزوم تأمین کننده بهداشت آب آشامیدنی در مسجد خواهد بود

صفحه ۸۲

بهداشت آبدارخانه

قراردادن قند در قندانهای دردار، تهیه چای کم رنگ، پاکیزه‌سازی و ضد عفونی استکانهای چای یک ضرورت بهداشتی است.

صفحه ۸۵

بهداشت سفره و پذیرائی:

اگر در مسجد سفره‌ای گسترده می‌شود لازم است کلیه موازین

بهداشتی در تهیه، و توزیع غذا در آن مراعات شود و حتی الامکان از ظروف یکبار مصرف استفاده گردد.

صفحه ۹۰ بهداشت نمازگزاران:

نمازگزاران باید با الهام از رهنمودهای اسلامی همواره پاکیزه و خوشبو باشند و از هر چه که موجب ایذاء دیگران یا ابتلاء آنها به بیماری شود پرهیزنند.

صفحه ۹۳ مسائل متفرقه مسجد:

سیگار، ساعت، گدایپروری، احترام به سالخوردگان، عزیز داشتن جوانان، برخورد خوب با نمازگزاران، ... و بالاخره ارزیابی بهداشت مسجد مورد بحث مختصر قرار می‌گیرد.

مقدمه

با نگاهی گذرا به آنچه که در فصل نخستین آمد، پیوند بهداشت و مسجد را به آسانی می‌توان یافت، هم در مسجد باید موازین بهداشتی رعایت شود و هم مسجد محلی برای تطهیر جان و تهذیب نفس و فراغیری درس چگونه زیستن و بهداشت اجتماعی و فردی است.

اما اینکه مفهوم بهداشت چیست سخنی است در حد خود قابل توجه^۱ که در زمان ما تأمین سلامت را در سه بعد جسمی، روانی و اجتماعی در بر می‌گیرد^۲ به عبارت دیگر بهداشت به مجموعه اقداماتی اخلاقی می‌شود که در نتیجه آنها هم از بیماریها و ناتوانیها پیشگیریها می‌شود و هم رفاه جسمی و اجتماعی را بصورت فرایندهای تأمین می‌کند شاید خود کلمه فارسی بهداشت را اگر معنی کنیم جامع ترین تعریف و در عین حال ساده‌ترین تعریف را ارائه کرده باشیم: بهداشت یعنی «به» نگه داشتن و در حالت «بهی = مطلوب» نگاه داشتن.

به هر صورت با این مقدمه بسیار کوتاه، خواسته‌ایم هم وسعت دامنه بهداشت و خدمات بهداشتی را عنوان کنیم و هم از پیش توضیحی برای مباحث بعدی بدھیم که چطور آداب نشستن در مسجد و معاشرت با اهل ایمان را نیز با عنوان بهداشت می‌توان مطرح کرد.

مسجد پناهگاه روحی و روانی مردم نیز هست، با ذکر خدا دل‌ها آرام می‌گیرند^۳ جسم آنها نیز در سایه آرامش روحی سالم و متعادل می‌شود^۴ اصولاً یاد خدا شفا است^۵ و حتی برخی مطالعات انجام شده در دنیای علم نشان می‌دهد که کلمات قرآنی صرف‌نظر از عمق و معانی حتی شنیدن آنها به تنهائی نیز عامل رفع تنش‌های روانی و یافتن آرامش روانی جسمی

است^۶ کما اینکه نظریر چنین مطالعاتی را به گونه‌های دیگر با شنیدن صدای جان بخش اذان از مأذنه مساجد نیز صورت داده‌اند و کم و بیش به نتایجی مشابه دست یافته‌اند.^۷

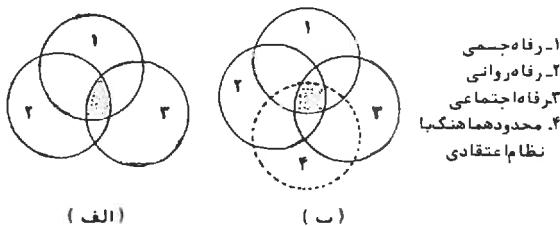
بجا است در همین جا انتظار بحقیقی را مطرح کنیم و آن اینکه نه فقط مسجد باید پاکیزه باشد و نمازگزاران پاکیزه به سوی آن بشتابند^۸ بلکه انتظار می‌رود در مسجد که پایگاه نشر معارف اسلامی است به بخش کمتر توجه شده‌ای از معارف اسلامی که دانش بهداشتی با جامعیت استثنائی آن است^۹ نیز توجه شود آموزش بهداشت به معنی تربیت بهداشتی و ایجاد عادات بهداشتی نیز مدنظر قرار گیرد^{۱۰} و هیچ جای تعجب نخواهد بود که توقع رود در کتبیه‌های مساجد از آیات و احادیث شریفه‌ای که ناظر به دستورات بهداشتی اسلام است نیز بهره گرفته شود و از فراز منابر مؤمنین به پاکیزگی و رعایت موازین بهداشتی به عنوان مقدمه یک واجب بزرگ (حفظ جان و حفظ حیات نفوس محترمه) فرا خوانده شوند^{۱۱} و این اندیشه به آنان القاء شود که خداوند آنان را سالم، با نشاط و پرتوان می‌خواهد و نیز مؤمنین بیش از همه و بیش از همه به سلامت و نشاط شایسته ترند و همچنین اسلام، که ارائه دهنده بهترین آداب زندگی برای تأمین خوشبختی بشر در دنیا و آخرت است از پاکیزگی و تندرستی پیروان خود به هیچ عنوان غفلت نکرده بلکه نه تنها مؤمنین بلکه همه آدمیان را به اتحاذ شیوه‌هایی که سلامت آنها را تأمین می‌کنند ترغیب نموده است^{۱۲}.

با نگاهی دوباره به ابعاد جسمی، روانی و اجتماعی تندرستی، نقش مسجد در کاهش استرس‌ها و فشارهای روحی، نقش مسجد در تهذیب

روح و ارتقاء جهتگیری تکاملی آدمی و بالاخره جایگاه مسجد در نظام آموزشی و تربیتی اسلام، میتوان به خوبی به اهمیت مسجد در بهداشت و بهداشت در مسجد به عنوان لازم و ملزم یکدیگر پی برد.

۱- در یک تعریف بسیار ساده و در عین حال جامع می‌توان بهداشت را اینگونه معرفی کرد: تأمین، حفظ و ارتقاء سطح تندرستی

۲- و اماً اینکه تندرستی چیست؟ در اساسنامه سازمان جهانی بهداشت مصوب ۱۹۴۸ آمده است تندرستی عبارت است از رفاه کامل جسمی، روانی و اجتماعی و نه فقط بودن بیماری و معلولیت - باین ترتیب تندرستی چیزی بیشتر از بیمار یا معلول نبودن بلکه در حالت بالاتر یعنی آسایش بودن در سه بعد جسمی، روانی و روابط اجتماعی است و در شکل (الف) در فصل مشترک ۲ دایره نشان دهنده رفاه جسمی، روانی و اجتماعی نشان داده می‌شود اماً از آنجاکه برای یک انسان مسلمان و کمال طلب این تعریف ناکامل است آنرا در شکل ب با دایره دیگری با عنوان محدوده اعتقادی محدودتر می‌سازیم. توضیحات بیشتری در این باره را در «رهنمودهای بهداشتی اسلام» ارائه شده به کنگره بین‌المللی تاریخ پژوهشی (۱۳۷۱) آورده‌ایم



- ۳- اشاره به آیه کریمہ - الا يذکر اللہ تطمئن القلوب - سوره رعد آیه ۳۸
- ۴- بحث مفصلی در این خصوص را تحت عنوان «بهره گیری از رهنمودهای اسلامی در پیشگیری، رویارویی و کاهش پیامدهای استرس» در دومین سمپوزیوم سراسری استرس (۱۳۷۱) ارائه نموده‌ایم.
- ۵- اشاره به حدیث نبوی (ص) علیکم بذکر اللہ فائنه شفاء و ایاکم و ذکر الناس فائنه داء (مجموعه و رام) یعنی بر شما با به ذکر خدا که آن شفا است و بر حذر باشد از یاد مردم بجای یاد خدا که آن موجب درد است. در حدیث دیگری از حضرت امیرالمؤمنین (ع) به نقل غزال‌الحكم، ذکر خدا نور قلب توصیف شده‌است: هلیک بذکر اللہ فائنه نور القلب
- ۶- به عنوان مثال به مطالعه‌ای که روی تعداد بیمار غیر مسلمان در کلینیک البر در شهر پاناما در ایالت فلوریدای امریکا صورت گرفته و نشان داده شده وقتی آیات قرآنی خوانده می‌شود امواج الکترو کاردیوگرافی ، الکتروآنسفالو گرافی و الکترو میو گرافی، میزان انقباض عروق، سرعت جریان خون و شاخص‌های دیگر همه در جهت اصلاح و بهبود تغییر می‌یابند در حالیکه وقتی با همان لحن جملات عربی دیگری خوانده می‌شود این اثر مشهود نیست. مطالعه مورد اشاره در یک کنگره بین‌المللی پژوهشی ارائه شده و در منبع زیر نیز درج شده‌است

Elkadee , A Documentation of the Physiolyic

Effects of the Quran - Bul. Is.Med Vol 2 1984

- اضافه میکنیم که آیه شریفة و نتنز من القرآن ما هو شفاء و رحمة للمؤمنین (آیه ۸۲ سوره اسری) با توجه به وسعت دامنه معنای شفاء، هم شفای روح و دل را شامل می‌شود و هم روح و دل را شامل می‌شود و هم حتی شفای جسم را.
- ۷- اشاره به مطالعه برخی از روانپزشکان آلمان - سخنرانی آقای دکتر محمد عشايري

- دانشکده توانبخشی دانشگاه علوم پزشکی ایران
- ۸- در فصل گذشته در این خصوص توضیح داده‌ایم.
- ۹- مشروحی از این بحث را در مقاله مبسوط «رهنمودهای بهداشتی اسلام» - (۱۳۷۱) در کنگره بین‌المللی تاریخ پزشکی ارائه نموده‌ایم.
- ۱۰- آموزش بهداشت را امروزه با «تغییر و اصلاح و ارتقاء رفتار بهداشتی» تعریف می‌کنند و در این تعریف به برانگیختن انگیزه‌های درونی و جلب شرکت مردم در فعالیتهای بهداشتی تأکید دارند و به عبارت دیگر در آموزش بهداشت به گونه‌ای عمل می‌کنند که آموزش بهداشت به گونه‌ای عمل می‌کنند که آموزش گیرنده با کسب آگاهی‌های لازم به تغییر نگرش و حذف عادات نادرست و آغازه شدن به عادات مناسب‌تر و به عبارت دیگر تغییر رفتار نایل گردد امیرالمؤمنین (ع) در یک جمله نفوذ پرمغز می‌فرماید پائین ترین درجه دانش آن است که روی زبان متوقف باشد و بالاترین مرتبه آن دانشی است که در رفتار آدمی ظاهر می‌شود اوضع العلم ما وقف علی اللسان و ارفعه ماظهر فی الجوارح والارکان - نهج البلاغه - کلمات قصار
- ۱۱- بر اساس آنچه که در مبحث عقل (از مدرک چهارگانه فقه امامیه) در خصوص، غیر مستقلات عقلیه یا استلزمات عقلیه مطرح می‌شود مقدمه واجب، واجب و مقدمه حرام حرام است بحث کافی در این خصوص را در کتاب پاسداری از سرمایه‌های فردای انقلاب اسلامی - انتشارات دفتر هماهنگ آموزش بهداشت (۱۳۶۷) آورده‌ایم.
- ۱۲- به عنوان نمونه به آیاتی اشاره می‌شود که مخاطب آنها «بنی آدم» و یا «انسان» است. مثل آیه یا بنی آدم خذوا زیستکم عند کل مسجد «آیه ۳۱ سوره اعراف» و یا انتهای همان آیه «کلو واشربوا ولا تسرفووا» و نیز «فلينظر الانسان الى طعامه» «آیه ۲۴ سوره عبس»، همچنین آیه «یا ایها الناس کلو ممّا فی الارض حلالاً طیباً...» «آیه ۱۶۸ سوره بقره»

بهداشت و اسراف

اگر چه پیش از این مطالبی درباره تأکید فراوان اسلام بر پاکیزگی و خوشبوسازی خود آورده‌ایم و حتی مثلاً اشاره کرده‌ایم که در مورد هزینه عطر، در حد لزوم کلمه اسراف استثنای شده است^۱ و باز با وجود آنکه در زمینه ضرورت تأمین تندرستی و بهداشت مطالب بسیاری داریم که شرع مقدس بکارگیری امکانات را برای آن تا هر میزان لازم باشد اسراف نمی‌داند^۲ مع الوصف بجا دیدیم که جمله نفری را از حضرت امام جعفر صادق (ع) در اینجا زینت بخش این بخش از سخن قرار دهیم.

آن حضرت (ع) می‌فرماید: لیس فيما اصلاح البدن اسراف، انما الاسراف فيما اتلف المال و اضر البدن^۳ یعنی به آنچه که برای حفظ سلامت و پیشگیری از بیماری هزینه می‌شود و اسراف اطلاق نمی‌شود، جز این نیست که اسراف در آن است که مال تلف شود و به بدن زیان برسد.

بر مبنای این حدیث گرانقدر تا آنجا که ضرورت ایجاب کند، می‌توان در مسیر بهداشت هزینه کرد به ویژه آنچا که این هزینه‌ها تضمینی برای حفظ پاکیزگی خانه خدا و تأمین سلامت و پیشگیری از بیماری بندگان خدا در زمینه حضور آنان در مساجد باشد.

به عبارت دیگر این حدیث شریف راه را برای بکارگیری توصیه‌های متقن بهداشتی در مساجد می‌گشاید.

۱- عن الصادق (ع) ما انفقت في الطيب فليس بسرف (مکارم الاخلاق جلد ۱) یعنی آنچه

که در مورد بوی خوش هزینه می‌کنی مصدق اسراف نیست.

- ۲- در برخی نوشهای خود از جمله مجموعه درسی بهداشت از دیدگاه اسلام درس دانشگاه تربیت مدرس (۱۳۶۵) و نیز در کتاب بهداشت برای حوزه‌های علمیه (۱۳۶۳) انتشارات وزارت بهداری این مطلب را توضیح داده‌ایم.
- ۳- فصول المهمّ - حر عاملی (ره)

جایگاه و ساختمان مسجد

هر جا بندگان صالح خدا حضور دارند، مسجد برای تجمع آنها و اقامه نماز لازم است خواه محله‌ای باشد، روستائی، شهری، بیمارستانی، مدرسه‌ای، کارخانه‌ای، سریازخانه‌ای، سازمانی یا هر اجتماع دیگری. گاهی مسجد، برای همیشه و با نام مسجد ساخته می‌شود و گاهی محلی موقتاً برای اقامه نماز منظور می‌شود - به هر صورت همهٔ اینها در حد خود تقدس دارند و رعایت ضوابطی که حرمت آنها را حفظ کند ضروری است.^۱

در این بخش تحت این عنوان نکاتی قابل ذکر است که اختصار به آنها اشاره خواهیم کرد:

۱- در احادیث مندرج در مجموعه کتب گرانقدر روایی از جمله کتاب وسائل الشیعه نکاتی درباره انتخاب محل مسجد برای آمده است.

انتخاب محل

انتخاب محل برای مسجد باید به گونه‌ای باشد که هم دسترسی نمازگزاران را به سهولت میسر کند و هم محیط اطراف آن تا حدود امکان پاکیزه و به دور از کانونهای آلودگی، سر و صدا و عوامل آزار دهنده دیگر باشد.

همچنین متقابلاً در ساختمان مسجد باید پیش‌بینی‌های لازم بنحوی صورت گیرد که آلوده سازی محیط زیست را مثلاً از طریق فاضلاب، دود ناشی از سوخت دستگاههای گرم کننده (بخاری - شوفاژ وغیره) در پی نداشته باشد.

گاهی با کمال تأسف دیده میشود در طول جاده‌ها، آنجا که مسافران ساعتی را برای صرف غذا و استراحت توقف می‌کنند، محلی بعنوان نمازخانه اختصاص داده شده که به هیچ وجه با شان نماز و نمازگزار تناسب ندارد.^۱

در مساجد بزرگ که خارج از ساعات اقامه جماعت و زمان فضیلت وقت نماز، نمازگزارانی حضور می‌یابند شایسته است فضای مناسب و کوچکتری را برای حضور خارج از وقت نمازگزاران منظور نمایند تا در این اوقات ضمن بستن درهای شبستانها به منظور پاکیزه و منظم نگاهداشتن آنها جای مناسبی برای اقامه نمازهای انفرادی نیز مهیا باشد.

۱- شایسته است مأمورین بهداشتی در مراجعه به این مهمانخانه‌ها، نسبت به ضرورت

بهداشتی بودن فضای نمازخانه‌ها و حفظ شون نمازگزاران حساسیت بیشتری نشان دهند و با آموزشی متصدیان امر، آنها را متوجه ضرورت توجه کافی به این مسأله مهمّ بنمایند.

ایمنی در مسجد

معمول این نکته از قدیم مورد توجه بوده که ساختمان مسجد باید به گونه‌ای باشد که خطر افتادن از پله‌ها، یا مشکلی نظر آن وجود داشته باشد اماً تذکر این مطلب ضرری ندارد که با توجه به توانائی‌های متفاوت نمازگزاران ارتفاع پله‌ها از ۳۰ سانتیمتر و بیشتر و عرض آنها از ۵۰ سانتیمتر باید کمتر باشد همچنین درهای شبستان و نیز درهای ورودی مسجد نیز باید به وضعی باشد که احیاناً برخورد پای نمازگزاران با نوار فلزی یا چوبی پایین چارچوب سبب افتادن آنها شود.

تمام راهروهای مسجد باید دارای نور کافی باشد و حتی برای زمان قطع شدن برق پیش‌بینی کافی برای روشن ساختن راهروها و شبستانها و دستشوئی‌ها صورت گیرد.

درست آن است که محل کفش کن از شبستان جدا باشد گاهی ممکن است با تعییه نرده کوتاهی که بخطوبی قابل رؤیت و توجه باشد این جداسازی را میسر ساخت. در محل کفش کن لازم است برای قراردادن کفش نمازگزاران قفسه مناسب تعییه شود اگر کثرت نمازگزاران و برخی ملاحظات دیگر چنین فرستنی را ایجاب نمی‌کند لاقل باید در محل مورد اشاره تعداد کافی کیسه نایلونی قرارداده شود تا نمازگزاران کفش خود و حتی انتهای چتر و عصای خود را در آن قرار داده با خود به دخل شبستان ببرند.

گرچه بر خلاف گذشته، به دلیل استفاده از روشنایی برق، دستگاههای گرم کننده مطمئن امروزه خطر آتش سوزی در مساجد به مراتب کمتر است مع‌الوصف وجود کپسولهای آتش نشانی با

دستورالعمل استفاده از آن به تعداد کافی ضروری است و لاقل خادم مسجد باید طرز کار آنرا بخوبی بداند.

یک مطلب تقریباً فراموش شده در بسیاری از مساجد، فراهم ساختن سطح شیبدار ملایمی است که جانبازان عزیز و معلولین خداجو بتوانند با استفاده از آن به آسانی و بدون کمک دیگران خود را با چرخ یا بدون آن به فضای مقدس مسجد برسانند.^۱

۱- در زمان ما که جمعی از عزیزترین فرزندان اسلام در میدانهای شرف و ایثار، گرفتار نقص عضو شده‌اند، تعجیل در فراهم ساختن زمینه حضور آسان آنها در مساجد نوعی تجلیل از روحیه فداکاری و جهاد است بنظر می‌رسد هم بخاطر رفاه جانبازان و هم بخاطر تأمین آسایش انسانهای صبوری که گرفتار نقص عضو مؤثرند شایسته است همه جا، در کوچه‌ها، خیابانها و اماكن عمومی و لاقل در مساجد که خانه‌های خدا برای پذیرائی از مردمند ساختن معابر مناسب یک حرکت لازم و حق شناسانه باشد.

نکات دیگر:

شایسته است در همین بحث، نکات دیگری را نیز متذکر شویم: برخی مساجد محل برگزاری نماز جمعه هستند لذا در روزهای جمعه جمعیتی به مراتب افزون‌تر از نمازگزارانی که در طول هفته در آنجا اقامه نماز می‌کنند بطور یکجا حضور خواهند یافت و این مسئله توجه بیشتری را به فراهم ساختن امکانات رفاهی نظری دستشوئی‌ها، پهنهای درهای خروجی و نکات ایمنی مثل فقدان پله‌های خیلی نزدیک به درهای ورودی یا خروجی را طلب می‌کند. همچنین در تابستان‌ها اقامه جماعت مغرب و عشاء در حیاط مسجد برخی از مساجد رایج است در این صورت ضرورت دارد در زمان مناسب نسبت به گستردگی فرش پاکیزه و جمع‌آوری آن در پایان وقت اقدام شود محل مفروش را به گونه‌ای اختیار کنند که رفت و آمد نمازگزاران از وضوخانه یا دستشوئی‌ها مشکلات بهداشتی و انتقال رطوبت از آن قسمت‌ها را به نزدیکی محل مفروش در پی نداشته باشد.

بهداشت صحن و شبستانهای مسجد

نظافت مداوم صحن مسجد و نیز پاکیزه نگه داشتن شبستانها و فرش‌های آن و بطور کلی بهداشت مجموعه‌ای که شامل صحن - شبستانها و ضمائم آن و وسائل درون آنهاست بخش مهم بهداشت مسجد را تشکیل می‌دهد و ما تحت عنوان بالا چند نکته مهم در این خصوص یادآور می‌شویم.

بهداشت صحن مسجد:

امروزه صحن اکثر مساجد سنگفرش یا دارای آجرهای موزائیک است حسن این مصالح قابلیت شستشوی آنها است و چنانچه هر چند یکبار با آب و مواد شوینده (پودر رختشویی - مایع ظرفشویی و مانند آنها) شسته شود گام مهمی در جهت پاکیزگی مسجد برداشته شده است. در حال حاضر مناسب‌ترین مصالح ساختمانی برای مفروش کردن صحن مسجد، سنگ نسبتاً صاف است که هم شستشوی آن آسان و هم بسیار زیبا، ساده و مناسب با شرایط مساجد است.

علاوه بر جاروب کردن روزانه، بوسیله «ات» کشیدن نیز می‌توان نظافت را تکمیل کرد. در شرایط معمولی قرار دادن ت در سطلی که در برابر ۱۰ لیتر آب مقدار یک قاشق مربا خوری (۵ گرم) گرد پودر پر کلرین^۱ در آن ریخته شده سپس پاکیزه سازی صحن مسجد با رطوبت کسب شده توسط آن روش ساده و در عین حال قابل عملی برای همه جا است.

اگر شرایط ایجاب کند که از ضد عفونی کننده قوی‌تر استفاده شود (مثلًاً زمانیکه به علت نزدیکی توالث‌ها یا کانونهای آلوده کننده دیگر مثلًاً عبور نمازگزاران از جاییکه به شیرابه زیاله آغشته است به صحن مسجد هم آلودگی آن برود) می‌توان از محلول‌ها لامید استفاده کرد.

در یک تلمیه سمپاش در مقابل هر ۱۰ لیتر آب ۱۵ گرم (یک قاشق عذا خوری) گرد هلامید Sodium Tosylchlor amide² که در واقع Halamid است حل کرده به آرامی روی سطح زمین مسجد می‌پاشند این مایع به سرعت در کنار هوا خشک می‌شود و اثر ضد عفونی کننده آن تا مدت‌ها باقی می‌ماند.

در زمان وقوع حوادث غیر متربه یا بروز اپیدمی‌ها که خانه خدا باید از هر گونه آلودگی و خطر انتقال آلودگی مبری باشد علاوه بر اینکه می‌توان از هلامید با روشی که ذکر شد برای ضد عفونی صحن مسجد استفاده نمود می‌توان از دتول نیز بجای آن استفاده کرد.

بر خلاف هلامید که بی‌بو است دتول بوری خاصی دارد (بوئی که در راهروهای بیمارستانها معمولاً به مشام می‌رسد) به این ترتیب که در حدود ۲ قاشق غذا خوری دتول را در ۵ لیتر آب می‌ریزیم و این ماده را با پمپ سمپاش روی کف صحن مسجد می‌پاشیم.

در صحن مسجد قرار دادن ظرف زیاله دردار که در داخل آن یک کیسه زیاله گذاشته شده باشد ضروری است.

۱- پرکلرین بصورت گرد یا گرانول سفید عرضه می‌شود در صورت انحلال در آب گاز کلر آزاد شده نقش ضد عفونی کننده دارد پرکلرین را باید در ظروف کاملاً بسته در جای خشک نگهداری کرد و از قرار دادن آن در کنار کرتویین (ماده‌ای که برای ضد عفونی توالت بکار برد می‌شود) خودداری نمود زیرا خطر آتش سوزی دارد.

بهداشت فرش:

فرش داخل شبستانها هر چه باشد (قالی، موکت، زیلو، گلیم، حصیر و غیره) باید همیشه پاکیزه باشد و در هر فرصت مناسبی نیز شستشو یا پاکیزه شود.

امروزه جاروب برقی مناسبترین وسیله برای جاروب کردن داخل شبستانها و فرش مساجد است زیرا نه تنها غباری برپا نمی‌کند بلکه تمام ذرات ریخته شده در رو و لابلای فرشها را به داخل خود می‌بلعد اگر تأمین یک جاروب برقی برای مسجد میسر نباشد بناقار از جاروب دستی باید استفاده نمود.

گاهی دیده می‌شود در داخل مساجد به نمازگزاران خرما یا خوردنی دیگر داده می‌شود بدون اینکه برای جمع آوری هسته یا باقیمانده ماده خورده شده فکری شده باشد در حالیکه مثلاً اگر همراه خرما تکه‌های کاغذ باطله برای قرار دادن هسته خرما روی آن و سپس جمع آوری کاغذها داده شود از آسودگی فرشها جلوگیری خواهد شد. مسئله بسیار مهم دیگری که مانع آسودگی فرش‌ها خواهد بود نظافت نمازگزاران و شستشوی پا قبل از ورود به شبستانها و پاکیزه نگاهداشتن جوراب‌ها است که در فصل اول در این خصوص توضیح کافی داده شده است.

صرفنظر از ضرورت شستشوی فرشها به عنوان یک اقدام لازم در موقع خود، یک کار ساده دیگر که به آسانی قابل انجام است و آن استفاده از شامپوی فرش برای نظافت‌های تکراری در فواصل شستشوی فرش‌ها است.

معمولًاً انواعی از شامپوهای فرش وجود دارد که بر اساس

دستورالعمل مربوطه مقداری از آن در آب حل کرده و دستمال یا اسفنجی را به آن آغشته می‌سازند و روی فرش می‌کشند و پس از یکی دو ساعت که سطح فرش خشک شد با کمک جاروب برقی ذرات باقی مانده از شامپو روی فرش را که به شکل غباری دیده می‌شود می‌زدایند.

انواع دیگری از شامپوهای فرش وجود دارد که با دستمال کشیدن روی فرش با دستمال آغشته به محلول آن تقریباً یک پاکیزگی سطحی و تسبی را فراهم می‌سازد.

در سالهای اخیر استفاده از موکت شوی برقی نیز رایج است در این نوع موکت‌شوی‌ها مقدار کافی مادهٔ شوینده را طبق دستورالعمل مربوطه در داخل مخزن ماشین می‌ریزند و سپس آنرا روی فرش بحرکت در می‌آورند در این حال ماشین مذکور ضمن شستشوی سطحی فرش رطوبت اضافی آنرا نیز می‌گیرد و فرش بزودی خشک می‌شود.

تکرار می‌کنیم که این گونه نظافت کردن‌ها فقط نظافت نسبی سطح فرش را در فواصل شستشوی فرش‌ها می‌سازد لیکن مسجد را از شستشوی کامل فرش‌ها در زمان‌های مناسب بی‌نیاز نمی‌سازد.

لازم به تذکر است که آلودگی فرش‌ها به عامل گال (بیماری جرب) می‌تواند موجب ابتلاء سایر نمازگزاران شود لذا توصیه می‌شود نسبت به پاکیزه نکهداشتن فرش‌ها، جاروب کردن مستمر آنها اقدام شود.

یادآوری می‌کنیم که اسلام برای پاکیزه ساختن مدام مسجد و پاکیزه‌سازی اساسی هفته‌ای یک‌بار آن اهمیت خاصی قائل است و پیش از این در این خصوص توضیحات کافی داده شده است.^۱

بسیار شایسته است در مساجد برای محل سجده نمازگزاران نوارهای

پارچه‌ای مثلاً به عرض ۲۵ سانتیمتر از پارچه سفید پاکیزه روی فرش قرار دهند - این نوار علاوه بر پاکیزگی و تأمین بهداشت محل سجده عامل مؤثری در تنظیم صفوف نماز - جهت قبله و فاصله بین صفوف است. و شکوه و زیبائی خاصی به مسجد و صفوف پرصلاحیت نمازگزاران می‌دهد.

- رجوع شود به بحثی که در فصل اول تحت عنوان پاداش پاکیزه ساختن مسجد و چگونگی آن آمده است.

بهداشت دستگیره‌ها و نرده‌ها

از آنجاکه استفاده از دستگیره‌ها یا دست زدن به نرده‌ها میتواند گاهی در انتقال برخی آلودگی‌ها مؤثر باشد^۱ لذا چقدر خوب است در مساجد روزی یکبار دستگیره‌ها و نرده‌ها را با محلولی از دتول به نسبت ۵ درصد (قریباً یک قاشق غذاخوری دتول در یک لیوان بزرگ آب یعنی ۲۵۰ سانتیمتر مکعب) آغشته نمایند باین ترتیب در حالی که دستکش پلاستیکی به دست دارند پارچه یا اسفنجی را با این محلول خیس کنند و روی دستگیرها بکشند.

۱- مثلاً وقتی کسی مبتلا به میکروب بیماری زای شیگلاست و پس از خروج از مستراح دست خود را با آب و صابون نمیشوید می‌تواند با دست زدن به دستگیره‌ها تعداد قابل توجهی میکروب به آنها منتقل کند و برای مبتلا کردن دیگری به بیماری اسهال خونی ناشی از شیگلا فقط وجود تعداد ۲۰۰ میکروب کافی است به عبارت دیگر اگر شخص دوم دست آلوده شده خود را به غذا و دهان خود بزند به آسانی ممکن است به این عارضه مبتلا گردد - آلودگی به بیماری‌های دیگر روده‌ای نیز کم و بیش همینطور ممکن است اتفاق بیفتد.

کترل درجه گرما و سرما:

یکی از نکاتی که گاهی توجه کافی به آن نمی شود در حالیکه در تأمین سلامت نمازگزاران در حد خود مؤثر است کترل گرما و سرما در مسجد است - گاهی در فصل سرما بخاری هایی تعییه می شود که یا بیش از حد ضرورت فضای داخل شبستانها را گرم می کند و گاهی بعکس درجه نامناسب سرما نمازگزاران را می آزادد در مساجدی که درون شبستان دارای نیم طبقه فوقانی است و غالباً این قسمت برای خانمهای اختصاص داده می شود گرمای هوا در حد آزار دهنده ای است در حالیکه ممکن است قسمت های پائین مسجد به میزان کافی گرم نشده باشند.

اصولاً تأمین گرمای مسجد با شوفاژ یا وسائل حرارت زای غیر مستقیم به مراتب نسبت به وسائل گرمایی مستقیم مثل بخاری مزیت دارد و باز بخاری های دارای لوله و دودکش بمراتب از بخاری های دستی که هوای مسجد را آلوده می سازد مناسب ترند - شایسته است بمنظور پیشگیری از اثر نامطلوب هوای خشک و گرم با قراردادن ظرف آب روی منبع گرما دهنده رطوبت هوا را نیز تنظیم نمایید.

در مورد وسائل خنک کننده مانند کولر نیز باید مراقبت بود زیرا گاهی در قسمت هایی از مسجد باد مستقیم کولر یا اینکه موجب اذیت نمازگزاران می گردد بهر صورت با توجه به محل و امکانات می توان تدایری اندیشید که چنین مشکلی به آسانی برطرف گردد.

اگر چه فعلآً معمول نیست اما یک توصیه آسان و سود بخش نصب یک میزان الحرارة الكلی در داخل مسجد است تا به کمک آن بتوان وضعیت گرما و سرما را به خوبی و درستی شناخت و کترول نمود.

نصب پاکیزه‌گر در مدخل مسجد:

برای کنترل پاکیزگی به منظور پاکسازی کفش‌ها قبل از ورود، نصب پاکیزه‌گر در مدخل مسجد عمل سودمندی است پاکیزه‌گر می‌تواند در عرف زمان ما، همان پادری‌های تهیه شده از الیاف گیاهی باشد که گاه‌گاهی نیز با یک ماده ضد عفونی کننده مثل محلول هالامید، محلول دتول و مانند اینها ضد عفونی و مرطوب شود^۱

از آنجاکه در تعالیم اسلامی به تعییه پاکیزه‌گر در داخل مساجد توصیه شده است^۲ و این سفارش ابتکاری و بسیار مفیدی است که قرنها پیش، یعنی زمانی که تا تحولات علمی امروزو رونق شیوه‌های بهداشتی در کشورهای توسعه یافته فاصله‌ای پیش از هزار سال وجود داشت برای مسلمین مطرح شده و (قطعاً در حد امکانات آن روز مورد استفاده بوده است) احیاء این رهنمود اسلامی یادآوری افتخارات علمی و بهداشتی اسلام است^۳

۱- در همین قسمت تحت عنوان بهداشت صحن مسجد فرمولهایی برای مواد ضد عفونی کننده مورد نظر ارائه شده است.

۲- در فصل اول تحت عنوان پاداش پاکیزه ساختن مسجد و چگونگی آن در این باره توضیح داده‌ایم.

۳- با الهام از همین رهنمود اسلامی قراردادن دمپایی‌های مشخص و علامتگذاری

شده‌ای در مدخل کفشن‌کن شبستانها برای استفاده نماز گزارانی که در التزام عملی به رهنمودهای اسلامی شستن پاها را قبل از ورود به فضای مقدس محل اقامه جماعت ضروری می‌دانند نیز مکمل پاکیزه‌گر مورد اشاره خواهد بود.

مبارزه با حشرات:

اگر نسبت به پاکیزه ساختن مداوم فضای مقدس مسجد اهتمام شود، اگر این اهتمام کم و بیش اطراف این مکان مقدس را نیز شامل شود، اگر تمام پنجره هائی که به بیرون باز می شوند دارای پنجره ای مضاعف توری باشند و روی تمام مجاري فاضلاب سر پوشیده باشد و دهانه سوراخ ها و چاهک های فاضلاب با کف شوی (دریچه مخصوص با سوراخ های ریز) پوشانیده شود کار مبارزه با حشرات در بهترین وجهی صورت گرفته است مع الوصف در موقعی که به هر دلیل حشراتی در مسجد دیده شود می توان با توجه با امکانات نسبت به سمپاشی داخل مسجد اقدام نمود در زیر به عنوان نمونه به چند مورد اشاره می کنیم.

۱- استفاده از کوپیکس

وقتی با این سم که به صورت گرد بدون بو عرضه شده سمپاشی شود تقریباً نزدیک به یکماه اثر آن باقی میماند برای سمپاشی با کوپیکس حدود ۶۰ گرم کوپیکس را در ۱۰ لیتر آب^۱ حل کرده و به کمک تلمبه سمپاش، روی سطح زمین و قسمت های پائین دیوار پاشیده می شود.

۲- آمبوش

آمبوش نیز تقریباً با فرمولی مشابه به بالا تهیه می شود اماً اثر آن در مدتی کمتر از ۲۰ روز از تاریخ سمپاشی زایل می شود.

۳- فایکام

سم فایکام را هم می توان به صورت محلول ۶ در هزار (۶۰ گرم در ۱۰ لیتر آب) حل کرده مورد استفاده قرار داد^۲

۴- بایگون

بایگون که خودش به صورت محلول ۱٪ عرضه می‌شود بسیار مؤثر اماً دارای بوی بسیار زننده و تاثیر نسبتاً کوتاه مدت است برای آماده ساختن آن در هر پمپ ۱۰ لیتری نیم کیلو را در ۱۰ لیتر آب حل کرده می‌پاشند.

۵- سدین

برای آماده سازی سم سدین، ۳۵۰ گرم از آنرا در ۱۰ لیتر آب حل می‌کنند.

احتیاط:

لازم است به هنگام سمپاشی احتیاطات لازم صورت گیرد و سمپاشی را به ساعات تعطیل مسجد و آن هم به سمپاشی قسمتهایی از ساختمان که محل توقف و رفت و آمد حشرات است منحصر نمایند (کف و قسمت‌های پائین دیوارها).

۱- معمولاً هر ۱۰ لیتر آب یا محلول که توسط پمپ سمپاش پاشیده می‌شود سطحی معادل ۲۰۰ متر مربع را می‌پوشاند.

۲- اگر فایکام برای سمپاشی علیه مگس استفاده می‌شود به جای محلول ۶ در هزار از محلول ۳ در هزار استفاده خواهد شد متها هنگام حل کردن سم در آب بازه هر ۱۰ لیتر آب ۲۰۰ گرم شکر نیز به عنوان جاذب مگس به محلول سم اضافه می‌گردد.

بهداشت مهرو تسبیح و خاک تیم:

شیعیان با تأسی به پیامبر اکرم(ص) که بر خاک یا بوریا سجده می فرمود از سجده کردن روی فرش و موکت و مواد مصنوعی و غیره خودداری می نمایند و چون همواره زمینه سجده بر روی خاک پاکیزه در همه جا مهیا نیست خاک پاکیزه‌ای را بصورت قطعه قابل حمل و نقل (مهر) و یا سنگ و یا سایر موادی که شرعاً سجده بر آنها در این مذهب مجاز است برای سجده کردن اختیار می کنند^۱

اتفاقاً در انتخاب خاک پاکیزه قابل حمل و نقل (مهر) صرفنظر از اصل مطلب که سجده در پیشگاه خدا برخاک، و بیانگر نهایت خضوع و خشوع در برای پروردگار واحد است بزرگداشت ارزش‌های الهی و ایثار و شهادت در راه خدا نیز صورت می‌گیرد به عبارت دیگر خاک پاکی را که از هر جا ممکن است تهیه شود اگر مقدور باشد از تربت مقدس امام حسین(ع) مظہر شهادت و غیرت دینی و سرمشق حریت و کمال انتخاب می کنند^۲ در حدیث آمده است که سجده در پیشگاه خدا بر تربت مقدس حضرت سیدالشهداء(ع) پرده‌ها را می‌شکافد و نماز را ارتقاء می‌بخشد همچنین در زمین های هفتگانه نور افشاری می کند^۳ در این روایات به تسبیحی که از تربت مقدس آن حضرت درست شده نیز اشاره و حتی از آن به عنوان چیزی که شیعه از آن بی نیاز نیست یاد شده است^۴

به هر صورت اگر سنگ بریده یا سنگ‌های کوچک برای سجده در مسجد استفاده شود شستشوی گاهبگاه آنها آسان است و اگر از مهر استفاده می شود توصیه می گردد اولاً انواعی از مهر برای مسجد انتخاب شود که هر دو طرف آنها صاف و فاقد نقش و نوشته باشد تا عملأ هر دو

سطح آن مورد استفاده قرار گیرد، ثانیاً هر چند یکبار لازم است سطح مهرها را با سوهان یا سمباده یا ابتدا با سوهان و سپس با سمباده پاکیزه سازند.

در مورد تسبیح‌هایی که گاهی بصورت عمومی در مساجد مورد استفاده قرار گیرد از آنجاکه به هر صورت ممکن است در اثر تماس با دست افراد مختلف بتحولی آلوده شود بد نیست هر چند یکبار تسبیح‌ها را در ظرفی بریزند و بازاء هر ۱۰ لیتر آب یک قاشق مریاخوری گرد پر کلرین به آن بیفزایند و پس از حدود ۲۰ دقیقه تسبیح‌ها را خارج کنند و آویزان کنند.

در مواردیکه انجام تیمّم بجای غسل یا وضع لازم می‌شود استفاده از خاک یا سنگ پاکیزه با توجه به رهنمود قرآن کریم^۵ مناسبت پیدا میکند معمولاً در قفسه مهرها قسمتی است که خاک تیمّم یا ماسه را در آن می‌ریزند اماً شاید گذاشتن یک قطعه سنگ ساختمانی پاکیزه به ابعاد ۲۵ در ۲۵ سانتیمتر هم زیباتر و هم از لحاظ بهداشتی مناسب‌تر باشد بویژه آنکه سنگ مذکور را به آسانی می‌توان شست^۶

۱- بعنوان مثال در کتاب گرانقدر وسائل الشیعه در ابواب «ما یمسجد علیه» احادیث متعددی در مورد آنچه که سجده بر آنها مجاز است آمده است در برخی از این احادیث ضمناً توضیحاتی در مورد فلسفه سجده بر خاک و خودداری از سجده بر اشیاء دیگر که پیامبر اکرم-ص- بر آنها سجده نفرموده است آمده است از میان

- مجموعه روایات ذکر شده به ذکر چند مورد بسته می‌کنیم
- عن ابیعبد الله(ع) قال السجود علی الارض افضل لانه ابلغ فی التواضع والخضوع لله عز و جل حضرت امام(ع) فرمود سجده کردن بر خاک افضل است زیرا به مبالغه در تواضع و خضوع در برابر پروردگار عز و جل نزدیکتر است.
 - سأْلَ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَنِ السُّجُودِ عَلَى الْحَصْرِ وَ الْبَوَارِيَ فَقَالَ لَا بَأْسٌ وَ إِنْ يَسْجُدْ عَلَى الْأَرْضِ أَحَبُّ إِلَيَّ فَانِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ يَحْبُّ ذَلِكَ أَنْ يَمْكُنْ جَبَهَتَهُ مِنَ الْأَرْضِ فَاحْبَبْ لَكَ مَا أَنْ يَسْجُدْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَحْبُّهُ

از حضرت امام صادق(ع) در باره سجده بر حصیر و بوریا سؤال شد فرمود اشکالی ندارد ولی من بیشتر دوست دارم سجده بر خاک را زیرا که حضرت رسول اکرم(ص) دوست داشت پیشانی مبارک را بر خاک بگذار و من هم برای تو آنچه را که پیامبر اکرم(ص) دوست داشت می‌پسندم

 - عن هشام بن الحكم انه قال لا يبعيد الله(ع) اخبرني عما يجوز السجود عليه و عما مالا يجوز قال السجود لا يجوز الا على الارض او على ما انبتت الارض الا ما اكل او ليس فقال له جعلت فذاك ما العله في ذلك قال لان السجود خضوع لله عز و جل فلا ينبغي ان يكون على ما يأكل او يليس لان ابناء الدنيا عبد ما يأكلون و يلبسون والمساجد في سجوده في عبادة الله عز و جل فلا ينبغي ان يضع جبهته في سجوده على معبد ابناء الدنيا الذين افترو بغير رواها (علل الشرائع شیخ صدق - ره) - هشام بن حکم از حضرت امام صادق(ع) در مورد آنچه که سجده بر آن مجاز و یا غیر مجاز است سؤال کرد حضرت فرمود سجده بر زمین و آنچه می‌رویاند مجاز است (مگر آنچه که از روئیدنی‌ها خوردنی یا پوشیدنی باشد که در اینصورت سجده بر آنها مجاز نیست) هشام گفت فذایت شوم علت این مسأله چیست حضرت فرمود برای این است که سجود خضوع در برابر خدای عز و جل است و شایسته نیست که بر آنچه که خورده

- می شود یا پوشیده می شود باشد چون فرزندان دنیا بنده آنچه می خورند و می پوشند هستند و سجده کننده هنگام سجود در عبادت خدا است پس سزاوار نیست که پیشانی او در این هنگام بر معبد دنیا طلبان مغور به دنیا باشد.
- ۲- در این خصوص کتاب ارزشمندی تحت عنوان الارض و التربه الحسينيه نوشته علامه الشیخ محمد حسین ال کافش الغطاء وجود دارد که در نوع خود بسیار خواندنی و آموزende است
- ۳- قال الصادق (ع) السجود على طين قبر الحسين(ع) ينور الى الارضين السبعه و من كانت معه سبحة من طين قبر الحسين(ع) كتب مسبحا و ان لم يسبح بها (وسائل الشیعه) باب استحباب سجود على تربة الحسين(ع)
- و باز در همان کتاب و همان باب این حدیث از حضرت امام صادق(ع) نقل شده که فرمود: ان السجدة على تربت ابي عبد الله (ع) يخرق الحجب السبع
- ۴- عن ابي الحسن موسى بن جعفر(ع) قال لا يستغنى شيعتنا عن اربع خمره يصلى عليها و خاتم يتختم به و سواك يستاك به و سبحة من طين قبر ابي عبد الله (ع) وسائل الشیعه باب استحباب سجود على تربة الحسين(ع)
- ۵- اشاره به آيه ۹ سوره مائدہ: و ان كنتم مرضى او على سفر او جاء احد منكم من الغائط او لا مستم النساء و لم تجدوا ماء فتيمموا صعيداً طيباً و امسحوا بوجوهكم و ايديكم، ... و نيز آيه ۴۲ سوره نساء ... فتيمموا صعيداً طيباً ...
- ۶- در بیمارستانها استفاده از سنگ مذکور کاربرد بیشتری خواهد داشت لذا هم برای مسجد بیمارستان و هم در هر بخش برای بیمارانی که در همان بخش به نحوی نماز خود را بجا می آورند استفاده از یک قطعه سنگ ساختمانی به ابعاد ذکر شده مناسب خواهد بود.

بهداشت وضو خانه

اگر نمازگزاران قبل از ورود به مسجد در خانه وضو بگیرند و با وضو داخل مسجد شوند بهتر است^۱ زیرا به هر صورت در یک مکان غیر عمومی وضو گرفته‌اند و چون با وضو به مسجد می‌آیند حرمت مسجد را بیشتر مراعات کرده‌اند. مع الوصف برای وضو خانه مساجد چند توصیه مختصر داریم که ذکر آنها خالی از فایده نیست.

نخست اینکه همواره در وضو خانه باید صابون یا دیگر مواد شوینده وجود داشته باشد چه خوب است کسانی که مایل به انجام خدماتی در مساجد هستند در مورد تأمین صابون کافی برای مساجد قبول تعهد کنند زیرا قطعاً این خدمت که ظاهراً کوچک است بخاطر نقش مهمی که در تأمین پاکیزگی و سلامت انسانها دارد خدمت با ارزشی است.

اگر میسر باشد صابون مایع بهتر از صابون معمولی است^۲

خوب است در وضو خانه‌ها، محله‌هایی برای آویختن لباس تعیینه شود همچنین نصب آینه که نمازگزار را به شانه کردن سر و آراستگی قبل از شروع به نماز ترغیب کند سودمند است.

گرچه در ایران ساختن حمام در مساجد یا در قسمت ضمیمه معمول نیست^۳ اما در برخی کشورهای گرسیز وجود دوش در کنار مسجد مکمل فراهم ساختن زمینه‌های پاکیزگی است به هر صورت هم حمام و هم وضو خانه را باید لااقل روزی یکبار ضد عفونی کرد استفاده از فرمولهای که قبل از خصوص بهداشت صحن مسجد گفته شده و نیز، از آب کلر دار (۱۰ لیتر آب ۵ گرم پر کلرین) برای ریختن در دستشویی‌ها و محوطه وضو خانه میتوان استفاده کرد.

یک توصیه سودمند دیگر برای مساجدی که تعداد زیادی از وضوخانه‌های آنها استفاده می‌کنند (نظیر اماکن متبرکه) این است که به جهت کاهش امکان تماس آب ریخته شده روی زمین هنگام وضو گرفتن با سایر قسمت‌ها، در کف محل وضوخانه به خصوص در حوالی محل دستشوئی‌ها پنجره‌های آهنه قرار دهند تا وضو گیرنده عملأ هنگام وضو گرفتن روی آنها بایستد، لیکن در نظافت زیر پنجره همه روزه باید بطور جدی اقدام کرد.

خوب است در وضو خانه‌ها محلی هم برای شستشوی پا تعییه کنند به این معنی که در ارتفاع کم از سطح زمین (مثلاً در حدود ۵۰ سانتیمتر) شیرهای آبی قرار دهنده بنحوی که آب شستشوی پاها نیز به سرعت وارد مجرای سرپوشیده فاضلاب شود.

۱- درفصل اول تحت عنوان پاداش پاکیزه ساختن مسجد احادیشی در این خصوص نقل کردۀ ایم:

۲- گاهی سؤال می‌شود آیا صابون دستشوئی می‌تواند خود عامل انتقال آلوگی‌ها باشد خوشبختانه با توجه به اینکه مکانیسم عمل صابون خیس کنندگی، پخش کنندگی و امولسیه کردن آلوگی‌ها است و به هر صورت صابون زدن با استفاده از آب و زدوده شدن سطح آن توأم است لذا عملأ می‌توان گفت جای نگرانی وجود ندارد لذا حتی اگر استفاده از صابون مایع میسر نباشد با صابونهای عمومی هم می‌توان گام مهمی در جهت تأمین پاکیزگی برداشت.

۳- استثناء مساجد دارای حمام در ایران وجود دارد (از جمله در یزد)

بهداشت توالت مسجد

کرا راً توصیه شده است که بجا است توالتهای مربوط به مساجد خارج از صحن و محیط مقدس مسجد اماً تحت کنترل و نظارت دائمی مدیریت مسجد ساخته شود^۱ به هر صورت آنچه که اهمیت بسیار دارد پاکیزگی دائمی این کانون است.

اسلام که دین طهارت و پاکیزگی است مدفوع، ادرار و هر چه را که به مقدار کم با زیاد به این مواد دفعی آلوده شود نجس میداند لذا قرنها است که مسلمین بر اساس این رهنمود اسلامی خود را از خطرات آن مصون داشته اند و در ساختمان توالتهای قدیم به گونه‌ای عمل کرده‌اند که حتی ترشحات مربوطه به شستشوی انسان در توالت، او و محیط اطراف را آلوده نکند متأسفانه علیرغم این رهنمود مشخص و روشن و تلاش‌های انجام شده هنوز بخش بسیار از بیماری‌ها از مدفوع نشأت می‌گیرد به این ترتیب که مثلاً دستهای آلوده که بعد از خروج از توالت بخوبی با آب و صابون شسته نشده یا مگسی که روی مدفوع نشسته و یا سوسکی که از مسیر آلوده گذشته و بعداً ظرف یا غذایی را آلوده کرده یا آب و مواد غذایی که بطریقی دیگر مثلاً نشت فاضلاب به مخازن یا چاههای آب و

۱- قبل از فصل اول تحت عنوان پاداش پاکیزه ساختن مسجد و چگونگی آن را توضیح داده‌ایم.

مانند اینها آلوده شده است عامل میلیونها مورد مرگ و میر در جهان امروز و چندین برابر بیشتر در دنیا گذشته است. بنابراین به دلایل بسیار مسأله رعایت بهداشت توالت از مسائل بسیار مهم و اساسی است که باید مورد توجه قرار گیرد لذا در اینجا چند چند نکته مهم را درباره توالتهای مساجد ذکر می‌کنیم.

ساختمان توالت

ساختمان توالت باید به گونه‌ای باشد که موجب آلودگی محیط و منابع زیزمینی آب نشود همچنین با نصب پنجره‌های توری و بسته نگه داشتن درهای ورودی راه را برای نفوذ مگس مسدود نمایند دیوارهای توالت باید کاشی کاری شده و کف توالت نیز با سنگ یا موزائیک یا سیمان بدقت مفروش شده باشد و فاقد هرگونه شکستگی و ترک باشد همچنین داشتن سیفون سالم برای دفع فضولات بعد از اتمام کار ضروری است. در هر توالت باید هوکش نصب شود و در ساعتی که هوکش کار نمی‌کند پنجره مربوط به آن بسته شود تا همین جا محلی برای ورود مگس نشود.

از آنجاکه ممکن است گاهی مسافران یا افرادی هنگامی استفاده از توالت به قراردادن لباس یا اشیاء همراه خود در جائی نزدیک خود نیازمند شوند لذا تعبیه جالبasi ساده در جای مناسب در همین حد سودمند است.

نوشتن توصیه‌های بهداشتی متناسب با استفاده از توالت در داخل توالت و مقابله دید بی فایده نیست.

یک مطلب دیگر نیز وجود دارد که تقریباً می‌توان گفت هرگز مورد توجه جدی قرار نگرفته است و آن ساختن توالت مخصوص جانبازان عزیز یا معلومین صبور است که به هر حال در مساجد بزرگ و زیارتگاههای کشور ضرورت آن احساس می‌شود.

بهداشت آفتابه

آفتابه اگر به درستی مورد استفاده قرار گیرد وسیله مناسبی است حتی چنانچه سیفون مستراح نیز خراب باشد (متأسفانه سیفونها بدلاًیلی چند خیلی زود خراب می‌شوند و عملاً در توالتهای عمومی بندرت می‌توان در حد رضایت بخش سیفون سالم دید) خالی کردن یک آفتابه آب از دهانه آن به داخل کاسه مستراح بعد از اتمام کار، در برطرف کردن فضولات باقی مانده کمک می‌کند^۱ آفتابه باید کاملاً سالم باشد و اگر میسر باشد لااقل روزی یکبار شستشو و ضد عفونی شود و اگر ضد عفونی عمومی آفتابه‌ها یعنی قراردادن آنها در محلول ۵ گرم (یک فاشق مریا خوری) پر کلرین در ۱۰ لیتر آب بمدت ۲۰ دقیقه میسر نبود لااقل دسته آفتابه‌ها را باید ضد عفونی کرد به این ترتیب که ابتدا باید دستکش پلاستیکی به دست کرد و با اسفننجی که آغشته به ماده ضد عفونی کننده است^۲ دسته آفتابه را به آن آغشته کرد.

در جاهائیکه از لوله خرطومی یا لاستیکی متصل به شیر آب برای طهارت استفاده می‌شود بسیار دیده می‌شود که لوله روی زمین می‌افتد و آلوده میشود لذا بطور جدی در این گونه موارد باید حلقه محکم و قابل اعتمادی را در انتهای لوله تعییه کرد و تکیه گاه مناسب و محکمی را هم

روی دیوار برای قرار دادن آن ساخت به هر صورت انتهای لوله که به دست گرفته می‌شود و اطراف آن را باید به همان روشی که در مورد آفتابه ذکر کردیم همه روزه ضد عفونی نمایند.^۳

- ۱- گاهی برخی به ظاهر بخارتر صرفه جویی در مصرف آب و به خیال خود خودداری از اسراف در کشیدن سیفون یا ریختن آب کافی سهل‌انگاری می‌کنند لازم به تذکر است که به هر میزان که برای رفع آلودگی ریختن آب ضرورت پیدا کند مصرف در جهت صحیح است و نه بیهوده.
- ۲- اگر مقدور باشد از محلول ۵ درصد دتول (تقریباً ۱ پیمانه دتول در ۲۰ پیمانه آب) و اگر در دسترس نبود لااقل از محلول شامل ۱ فاشق مربا خوری (۵ گرم) پرکلرین در ۵ لیتر آب استفاده نمایند.
- ۳- ممکن است گفته شود این کارها را نه کسی انجام می‌دهد و نه کسی وقت کافی برای این دارد اما نباید فراموش کرد که در یک مستراح عمومی انجام این خدمات کاملاً ضروری است و کسی که بخارتر رضای خدا در مسیر خدمت به مسجد قرار می‌گیرد صرف حداقل ۱۵ دقیقه تا نیم ساعت وقت برای او آنقدرها هم سخت نخواهد بود.

ضد عفونی کردن توالت

ریختن مواد گندزدایی مثل شیرآهک، کرئولین و مواد گندزدای دیگری که بهمین مقصود با نامهای تجاری مختلف (مثل افروز، بلاک، آکسافورد، استروک، ...) شناخته شده در حد خود ضروری است.

برای تهیه شیرآهک، آهک معمولی را با ۸ برابر وزن یا ۴ برابر حجم آن آب مخلوط می‌کنند از این محلول می‌توان مقداری داخل چاهک و کاسه توالت ریخت.

اگر از کرئولین استفاده می‌شود ریختن یک پیمانه کرئولین در ۴۰ پیمانه آب و پاشیدن محلول مذکور به داخل کاسه توالت و اطراف آن کافی است.

در مورد ضد عفونی کردن محوطه داخل توالت و راهروهای اطراف آن نیز، از محلول ۲/۵ درصد دتول (۱ پیمانه دتول در ۴۰ پیمانه آب) و یا محلول هالامید (یک قاشق غذا خوری گرد هالامید یا ۱۵ گرم در ۱۰ لیتر آب) و دیگر مواد ضد عفونی کننده که قبلاً به مناسبت موضوع بهداشت صحن تذکر داده شده می‌توان استفاده کرد در مواردیکه نیاز به استفاده از پمپ سمپاش باشد و در دسترس نباشد ریختن ماده ضد عفونی کننده در آفتابه مخصوص این کار و پاشیدن آن و سپس با «ت»‌ای مخصوص این کار کشیدن می‌تواند جایگزین استفاده از پمپ تلقی شود.

بهداشت دستشوئی توالت

در دستشوئی توالت همیشه باید صابون، صابون مایع یا مواد پاک کننده مشابه به مقدار لازم در دسترس باشد.

در مورد نحوه ضدعفونی کردن دستشوئی‌ها قبلً توضیح داده‌ایم در اینجا هم نحوه عمل بهمان‌گونه خواهد بود.

اضافه می‌کنیم شایسته است شیرهای توالت و شیرهای دستشوئی توالت را با محلول ۵ درصد تول به نحوه‌ای که قبلً گفته شد (حل کردن یک پیمانه آب و آغشته کردن اسفنج یا پارچه‌ای به آن و مالیدن اسفنج یا پارچه خیس شده به شیر آب توالت و دستشوئی توالت در حالیکه دستکش پلاستیکی به دست کرده‌اند) ضدعفونی نمایند.

تأمین روشنائی توالت

بمنظور پیشگیری از هرگونه اتفاق نامناسب و احتمال آلودگی تأمین مقدار حداقل نور مورد نیاز در داخل توالت و راهروهای آن ضروری است و قاعده‌تاً باید تدابیری اندیشه شده شود که در زمان قطع برق نیز این میزان روشنائی تأمین گردد.

بهداشت آب آشامیدنی

- آب آشامیدنی اگر از منابع مطمئن شهری یا روستائی مشروط به کلرینه شدن تأمین می‌شود نیاز به ضدعفونی مجدد ندارد ولی نحوه مصرف آن بسیار مهم است.

بهترین شیوه استفاده از آب آشامیدنی در مساجد، استفاده از آب سردکن‌هایی است که آب را رو به بالا فوران می‌دهد و نیازی به استفاده از لیوان در این موارد نیست درست است که در این روش مقدار کمی آب تلف خواهد شد اما اهمیت بهداشتی مسأله بیش از آن است که به این

دلیل کسی بخواهد استفاده از لیوانهای ثابت که توسط دهان افراد مختلف به انواع میکروب‌ها آلوده شده بر استفاده از آب سرد کن فشاری سربالا ترجیح دهد.

اگر در جائی نتوان از چنین وسیله‌ای به دلیل فقدان اعتبار مالی یا نبودن آب لوله‌کشی و برق و مانند اینها استفاده کرد بهترین وسیله قابل استفاده منبع‌های شیردار است و بهیچ وجه ریختن آب در حوضچه‌های سنگی یا ظروفی که برداشت از آنها با فروبردن لیوان یا حتی ملاقه و غیره صورت می‌گردد صلاح نیست.

صرف کنندگان آب لازم است لیوان‌ها را قبل از مصرف با آب کافی و یا لااقل با یکی دوبار کمی آب ریختن به داخل لیوان و دور ریختن آن بشویند (اگرچه این روش قابل اعتماد نیست اما خطرات آن کمتر از استفاده از لیوان بدون شستشو است)

موضوع بسیار مهم دیگر بهداشت یخ است یخ باید در شرایط مناسبی حمل شود گذاشتن یخ روی زمین یا اشیاء آلوده سبب می‌شود مقداری از یخ آب شده و آلودگی را در خودش حل کند و سپس مقدار از آلودگی به داخل یخ نفوذ کند در اینصورت شستن یخ به تنهایی برای رفع آلودگی مورد اشاره کافی نیست.

طرز ضد عفونی کردن آب

اگر آب مورد استفاده در مسجد قبلاً کلرینه نشده باشد لازم است به یکی از طرق زیر آب را ضد عفونی نمایند.

الف - در مخازن بزرگ - بازاء هر متر مکعب (یکهزار لیتر) آب لازم است یک

فاشق مرباخوری (۵ گرم) پرکلرین در مخزن ریخته پس از مدت یک ساعت آب را مورد استفاده قرار دهند.

ب-در مخازن کوچک - یک روش آسان این است که ابتدا در یک شیشه تیره رنگ که دارای در مناسب باشد و کاملاً بتوان آنرا با اطمینان بست در برابر هر یک لیتر آب ۳ فاشق مرباخوری (۱۵ گرم پرکلرین) بریزیم و از آن به عنوان ماده ضد عفونی کننده در موقع لزوم استفاده نمائیم.

اگر از این ماده ضد عفونی کننده در ظرفی در برابر هر یک لیتر آب ۳ قطره بریزیم آب ظرف پس از نیمساعت ضد عفونی شده و آماده شرب خود خواهد بود

بهداشت آبدارخانه

در مساجد دادن چائی در مجالس وعظ و روپه امری تقریباً متداول است چند نکته ساده بهداشتی در این خصوص وجود دارد که تذکر آنها سودمند است

بهداشت قند و قنددان

قند مورد علاقه مگس است اگر قنددان در نداشته باشد اگر قند در معرض آلودگی توسط دست های آلوده یا مگس قرار گیرد به هیچ وجه شایسته نیست در مجالسی که بنام خدا و پیامبر اکرم (ص) و اهل بیت عليهم السلام تشکیل می شود با چنین قندی از مردم پذیرایی شود. مگس هنگامی که روی مواد غذائی و از جمله قند می نشینند غیر از آلوده ساختن آنها توسط دست و پای خود، آنها را با مدفع خود و

همچنین استفراغ شیره گوارشی خود آلوده می‌کند زیرا مگس برای استفاده از قند مجبور است ابتدا کمی قند را با استفراغ خود حل کند سپس قند حل شده را بمکد.

در جاهاییکه موش به قند و شکر دسترسی داشته باشد مسئله فقط به آلوده شدن آن توسط فضله موش تمام نمی‌شود موش روی مواد غذائی ادرار هم می‌کند که قابل رؤیت بدون استفاده از وسائل مخصوص^۱ نیست.

بهداشت چای

چای پرنگ زیانبخش و چای کمرنگ سودمند است - گاهی به عنوان تقلب چای مصرف شده را خشک کرده مجدداً پس از آمیختن آن برنگ خشک می‌کنند و با چای سالم مخلوط می‌کنند یک راه آسان برای تشخیص این تقلب این است که در یک لیوان مقداری آب سرد می‌ریزیم سپس کمی از چای خشک را روی آب سرد داخل لیوان می‌ریزیم بطوریکه چای روی آب بماند اگر از ذرات چای رنگی به سرعت شبیه رشته خارج شد دلیل بر تقلب در چای است.

۱- با استفاده از نوار لامپ مولد اشعه ماوراء بنفش و مشاهده درخشش ادرار موش با فلورسانس سبز می‌توان به وجود موش در محل پی برد.

بهداشت استکان و نعلبکی

شستشوی استکانها و نعلبکی با آب و مواد شوینده ضروری است اگر استکانها را در طشتی بزیم که در داخل آن بازاء هر ۱۰ لیتر آب ۱ قاشق مرباخوری (۵ گرم) پرکلرین اضافه شود پس از ۲۰ دقیقه تا نیمساعت هم آنها را ضد عفونی کرده‌ایم و هم کدورت و تیرگی آنها برطرف ساخته و کاملاً شفاف خواهند شد.

-گاهی دیده می‌شود استکان را در داخل ظرفی ریخته و در آن ظرف مقداری آب می‌ریزند و پس از پاک شدن رنگ چائی از آنها فوراً آنها را مورد استفاده مجدد قرار می‌دهند این کار نه تنها سودمند نیست بلکه مجموعه آلودگی‌ها را که از تماس دهان‌ها با استکانها روی آنها باقی مانده در آب متشر می‌کند و تمام استکانها را به مجموعه آلودگی‌ها، آلوده می‌سازد. و هرگز سزاوار نیست که از نمازگزاران و عزاداران اهل بیت علیهم السلام با استکانهای آلوده پذیرائی نمایند.

بهداشت محیط آبدارخانه

- آبدارخانه باید محلی باشد کاملاً پاکیزه و رفت و آمد افراد متفرقه به آن میسر نباشد پنجره‌ها هم دارای توری، دیوارها کاشیکاری شده - دستشوئی و سینک ظرفشوئی آن تنها برای شستشوی استکانها مورد استفاده قرار گیرد - مجاري فاضلاب آن نیز باید کاملاً سریوشیده باشد و ورود آب شستشو و آبهای اضافی به مجاري فاضلاب از طريق مجرائي دارای کف‌شوي با سوراخ ریز صورت گيرد.

بهداشت سفره و پذیرائی

گاهی در مساجد بمناسبت ایام سوگواری یا اعیاد مذهبی سفره گستردۀ می‌شود و نمازگزاران به صرف غذائی دعوت می‌شوند همچنین گاهی در مساجد حلوا، شیرینی، آش، شله زرد، شیر، خرما و مانند اینها توزیع می‌شود لذا لازم است چند تذکر بهداشتی در این خصوص داده شود.

۱- استفاده از ظروف یکبار مصرف

در زمان ما، استفاده از ظروف یکبار مصرف در اندازه‌های مناسب با نوع غذاکار آسان و بهداشتی است حتی برای توزیع حلوانیز می‌توان از نان بستنی یا کاغذهای مخصوص شیرینی استفاده کرد تا بهیچ عنوان ایتها آلوده و دستکاری نشوند.

۲- سفره

وقتی قرار است سفره گستردۀ شود خوب است عرض آنرا کمتر بگیرند تا هیچ کس تحت هیچ عنوان مجاز به پاگذاشتن در سفره نشود - هنگام جمع کردن سفره هم لازم است ابتدا دو سر ابتدا و انتهای آنرا رویهم قرار دهند و سپس تا کنند تا قسمت‌هایی که منحصاراً باید مواد غذائی روی آنها قرار گیرد با فرش و محلی که پا بر آن گذاشته می‌شود تماس نداشته باشد.

پس از جمع آوری سفره بلافصله باید محل را جاروب کرد و پاکیزه ساخت.

۳- بهداشت مواد غذائی

همانگونه که شایسته است غذائی که برای پذیرائی مؤمنین تهیه می‌شود از حلال‌ترین پول تهیه شود همانگونه نیز سزاوار است سالم‌ترین مواد غذائی در بهترین شرایط بهداشتی برای مجالس مؤمنین بکار گرفته شود یادآوری می‌کنیم که مقصود از سالم‌ترین غذا، گران‌ترین یا تجملی‌ترین نیست بلکه غذائی مورد نظر است که قادر گرگونه آلو دگی و زیان‌بخشی باشد.

مراعات نکات ساده زیر موجب تضمین سلامت غذا و پیشگیری از مسمومیت‌های غذائی است:

- انتخاب مواد اولیه سالم:

مواد غذائی تا هنگام طبخ باید با مراعات اصول بهداشتی سالم نگهداری شوند مثلاً گوشت، مرغ و مواد فساد‌پذیر در داخل یخچال یا فریزر نگهداری شوند.

همچنین اگر قرار است از سبزی بصورت خام استفاده شود قبل از توزیع، باید آنها را پاکیزه و ضد عفونی نمایند برای ضد عفونی کردن سبزیها کافی است در ظرفی بازاء هر ۱۰ لیتر آب ۵ گرم (پقاش مریاخوری) پرکلرین بریزیم و سبزیهای را که قبلًا پاک کرده و گل و لای آنرا شسته‌ایم در این ظرف آب بمدت ۱۰ تا ۱۵ دقیقه غوطه‌ور سازیم و سپس از ظرف خارج کرده با آب سالم بشوئیم.

- طبخ کامل غذا

گاهی دیده می‌شود برخی اقلام مواد غذائی بخصوص مرغ را از

بیم له شدن خوب نمی‌پزند، طبخ کامل غذا یک ضرورت قطعی است.
 - مصرف غذای پخته بلا فاصله پس از طبخ
 به عبارت دیگر نباید میان آماده شدن غذا تا مصرف آن فاصله
 بحدی باشد که غذا رویه سردی برود.

چون گاهی در مجالس سوگواری تهیه غذا ساعت‌ها قبل از مصرف
 آماده می‌شود و این مسئله می‌تواند خطرات جدی در پی داشته باشد
 مؤکداً توصیه می‌شود غذای آماده شده را تا هنگام مصرف همچنان
 باید روی آتش نگهداشت متنه حرارت آتش را می‌توان کم کرد ولی
 در هر حال غذا باید کاملاً داغ باشد^۱ (یعنی دست را بسوزاند) در غیر
 اینصورت نگهداری غذای آماده شده در حالت نیم‌گرم یا نزدیک به
 سرد خطرناک خواهد بود.

- حرارت مجدد به غذای پخته

اگر مقداری غذای پخته شده را از پیش آماده کرده و در یخچال
 نگهداری کنند قبل از توزیع باید مجددآ حرارت بالا (جوشانیدن) داده
 شود. مدت جوشانیدن دست کم ۱۰ دقیقه خواهد بود.^۲

- قطع رابطه بین غذای پخته و نپخته

این مطلب مخصوصاً در مورد مرغ و ماهی بسیار مهم است زیرا
 بسیاری از مسمومیت‌های غذائی^۳ فقط بین دلیل اتفاق می‌افتد که
 ماده غذائی پخته شده با مواد پخته نشده یا ظروف وسائلی که غذای
 پخته نشده با آنها ارتباط داشته تماس پیدا کرده است.

- رعایت بهداشت فردی

کلیه کسانی که در تهیه، طبخ، توزیع، شستشوی ظروف نقشی

دارند باید بهداشت فردی را با توجه به اصول آن بطور جدی مراعات نمایند.

- شستشوی آشپزخانه و وسائل آن

تمام قسمت‌های محل آشپزخانه باید کاملاً پاکیزه و بدور از هرگونه آلودگی باشد. این پاکیزگی شامل قاب دستمال و چیزهایی از این قبیل نیز می‌شود.

- دفع مگس، سوسک و موش

در محل نگهداری مواد اوّلیه، تهیه و توزیع غذا موش و حشرات بخصوص مگس و سوسک بهج وجه نباید امکان حضور داشته باشند.

- آب سالم

در آشپزخانه برای هر مصرفی حتی شستشوی کف آشپزخانه و راهروها و غیره بجز آب سالم بهداشتی هیچ نوع آب مشکوکی قابل مصرف نیست.

- نگه داشتن صحیح وسایل و پاکیزه سازی آنها

صرفنظر از اینکه کلیه وسائل باید بهداشتی باشند (یعنی مثلاً کاردها فاقد درز در دسته باشند، کفگیر باید یک تکه باشد و فاقد میخ و میخ پرج باشد)، تمام ظروف و وسائل قابل شستشو باید بخوبی با آب و مواد شوینده شسته شوند - در مورد کنده و تخته خورده‌کردن گوشست متذکر می‌شویم که پس از استفاده باید با کارد آنها را تراشیده و کاملاً پاکیزه کنیم، سپس روی آنها را با نمک نرم کوییده به مقدار فراوان پوشانیم

- ۱- یعنی درجه حرارت آن بیش از ۷۰ درجه سانتیگراد باشد.
- ۲- این توصیه از آن جهت است که برخی باکتریهای هاگرا مانند کلستریدیوم پرفورتینس (ولشی یا ولچای) هاگ یا اسپرشن در برایر حرارت طبخ مقاومت می‌کندو در طول زمان نگهداری در یخچال باکتری مذکور به شکل رشته‌ای و فعال در می‌آید در اینصورت جوشانیدن قبل از مصرف شکل رشته‌ای آنرا نابود خواهد ساخت.
- ۳- بخصوص آن گروه مسمومیت‌های غذائی که عامل ایجاد آنها باکتریهای دسته سالمونلا، استرپتوکوک، ویریوپاراهمولیتیکوس می‌باشند.

پذیرائی از قاریان و مداحان

در ایام محرم و سوگواری که مداحان اهل بیت (ع) حد اکثر فعالیت را دارند گاهی در اثر گرمای هوا و تشنگی و به دنبال آن نوشیدن آب و شربت بسیار سردگرفتار تحریک مجرای حلق و اختلال در کار خواندن و صدا میگرددند لذا خوب است پذیرائی از این عزیزان با آب گرم، چای و مانند آن باشد نه آب سرد.

همچنین قراردادن لیوان آب گرم کنار دست قاریان قرآن کریم بهتر از دادن آب سرد به این عزیزان خواهد بود.

بهداشت نمازگزاران

در فصل اوّل و به مناسبت موضوع در مباحث مختلف این فصول به نحوی بهداشت نمازگزاران را نیز مطرح کرده‌ایم لیکن چند نکته از این موضوع فهرست وار بازگوئی و یاد آوری می‌شود.

-نظافت شخصی

نظافت مقدمه‌ای برای طهارت و طهارت مقدمه‌ای برای عبادت است، نشستن در کنار یکدیگر در صفت پرشکوه جماعت مسئولیت شخصی را در پاکیزگی افزون‌تر می‌کند، هنگام مصافحه با مؤمنین شایسته نیست دستی که دست مؤمن را می‌شارد آسودگی یا میکری را به دست مؤمن انتقال دهد یا وضعیت انسان به گونه‌ای باشد که دست دادن به مؤمنین، با رغبت آنها همراه نباشد.

پای مؤمن به هنگام ورود به مسجد باید پاکیزه و جوراب او تمیز

باشد و هیچ گونه بُوی ناراحت‌کننده‌ای نه از پا و نه از بدن او در مسجد استشمام نشود. بعکس شایسته است مؤمن معطر و خوشبو باشد اگر عطسه یا سرفه^۱ می‌کند جلوی دهان خود را بگیرد اگر بیمار است مثلاً اگر گرفتار آنفلوآنزا و بیماری مسری دیگری است به احترام مؤمنین تا رفع خطر سرایت به دیگران از حضور در مسجد خودداری کند تا موجب اضرار و زیان رسانند به سلامت مؤمنی نشود نمازگزار با توجه به مسئولیت مؤمن بودن باید همواره پاکیزه باشد این پاکیزگی بدن، لباس و دستهای او را شامل می‌شود. با توجه به خطر انتقال میکروب‌های مدفوع از طریق دست، مؤمن شایسته نیست قبل از نشستن دست خود با آب و صابون با مؤمن دیگری مصافحه نماید.

- آداب نشستن در مسجد

گاهی دیده می‌شود برخی نمازگزاران بخشی از لباس و وسائل خود را بنحوی در کنار خود قرار می‌دهند که یا برای نمازگزاران دیگر ایجاد زحمت می‌کند و یا صفت پر صلابت جماعت را می‌گسلد و نظم و شکوه آنرا به هم می‌زنند.

گاهی برخی هنگام نشستن در مسجد پا یا اعضاء دیگر بدن خود را دستکاری می‌کنند و این حالت برای دیگران ناخوشایند است لذا خوب است همه آنچه را که باید آداب حضور در مساجد و جماعات نامید مراجعات نمایند.

۱- پیش از این نکاتی را از سفارش‌های اسلامی در باب خودداری از آلوده سازی مساجد با آب دهان و بینی ذکر کردیم در اینجا اشاره به نکته دیگری سودمند است کتاب

تبیه الخواطر و نزهة الناظر (مجموعه ورام) جلد دوم از حضرت امیرالمؤمنین(ع)
نقل می‌کند که فرمود پامبر اکرم(ص) از سرفه تؤام با صاف کردن سینه (تنحنح که با
پراکندن ترشحات دستگاه تنفسی تؤام است) در مساجد نهی فرمود: هن علی بن
ابیطالب(ع) قال: نهی رسول الله (ص) عن التحنح فی المساجد ...

مسائل متفرقه بهداشت و مسجد چند مسأله باقی می‌ماند که تحت عنوان بالا در کمال اختصار ذکر

میکنیم:

۱- سیگار و مسجد

شایسته نیست در فضای مقدس مسجد کسی به خود اجازه دهد با کشیدن سیگار هم به سلامت خود زیان برساند (اضرار به نفس) و هم به دیگران و سلامت آنها ضرر بزند (اضرار به غیر) و هم شیطان را با عمل اسراف آمیز خود شاد و مؤمنین را آزرده خاطر کند لذا اصلاً وجود جاسیگاری در مسجد چه در هنگام برگزاری مجالس ختم و چه در غیر آن مصلحت نیست.

سازمان جهانی بهداشت مرگ فقط مربوط به سیگار کشیدن را در سه دهه آینده معادل ۱۰ میلیون نفر برآورد کرده است^۱ و این یک هشدار جدی برای کسانی است که هنوز توانسته اند در مسأله اعتیاد زیان بخشن، آزار دهنده و اسراف آمیز سیگار کشیدن بر هوای نفس غلبه کنند

۲- نصب ساعت در مسجد

به نظر می‌رسد ساعت دیواری در مسجد یک ضرورت باشد اگر چه در مساجد غالباً ساعت دیواری وجود دارد اما ذکر این مطلب در اینجا تذکری بود برای وقت شناسی، شروع نماز جماعت بفاصله بسیار کوتاهی پس از اذان، خودداری از طبلانی کردن نماز جماعت زیرا طولانی شدن زمان نماز جماعت باعث بی‌رغبتی مردم در مساجد

می شود، خواندن دعاها مفصل بعد از نماز نه در بین نمازها تا هر کس که آمادگی توقف طولانی در مسجد ندارد مانعی در جلوی خود نبیند.

۳- گداپروری

خوشبختانه امروزه در سایه انقلاب اسلامی وجود نهادهای مورد اعتماد برای جمع آوری صدقات دادن پول به گدایانی که قبل از مساجد را دکانی برای تکلی و مظلوم نمائی خود کرده بودند و با حضور در مساجد محیط روحانی مساجد را محلی برای اصرار در پول گرفتن از مردم می کردند خیلی کمتر از گذشته شده است. اگر قرار است برای کسی هم که واقعا نیازمند است کمکی از مردم خواسته شود این کمک خواستن باید محترمانه و بدور از قرار دادن مردم در رو در بایستی و رفتار ناخوشایند باشد

۴- احترام به سالخوردها و عزیز داشتن مقدم جوانان ضمن آنکه به سالخوردها در مساجد باید احترام کرد، از آنچه که موجب جلب و رغبت جوانان و نوجوانان به مساجد می شود نیز باید غفلت کرد چقدر خوب است با رفتار محترمانه و محبت آمیز جوانان به حضور بیشتر در مساجد ترغیب شوند.

۵- برخورد خوب با نمازگزاران

برخورد خوب خادم مسجد و مسئولین اداره مسجد با مردم و

بر حذر بودن از هر عملی که بوی هوای نفس و گروه‌گرائی و تفاخر داشته باشد حفظ قداست محیط مسجد و نگاهداشتن احترام خانه خدا که در واقع خانه مردم است می‌باشد.

چقدر خوب است محیط مسجد، آنطور که اسلام می‌خواهد محیط انس و محبت و همگامی همه مؤمنین درجهت اهداف اسلام باشد.

۶- در بیمارستانها

از آنجاکه بسیاری از بیماران ناچارند بدلیل وضعیت جسمی خود نماز خود را در روی تخت خود بخوانند شایسته است براساس رهنمودهای اسلامی تخت‌های بیماران را همیشه (تا آنجا که امکان دارد) رو به قبله بگذارند تا تخت بیمار، مسجد کوچک او باشد و در حد خود از آرامشی که مؤمن در مسجد بهره‌مند می‌شود او نیز بهره‌مند گردد.

۷- صدای بلندگو

صرف‌نظر از اینکه صدای بلندگو نباید آنقدر بلند باشد که در خارج از مسجد مانع استراحت کسی شود بلکه بجز هنگام اذان که باید این ندای جان‌بخش و دعوت از مؤمنین به اقامه نماز را در فضا پخش کند صدای بلندگوی مساجد باید بنحوی تنظیم شود که نه در داخل و در خارج از مسجد مایه آزردگی نشود. ضمناً صدای‌های پرپارازیت یا توأم با خشخش اثر نامطلوبی بر شتونده دارد لذا بهداشت صوت بلندگو خود نکته‌ای قابل توجه می‌باشد.

۸- جعبه کمک‌های اوّلیه

قراردادن یک جعبه کمک‌های اوّلیه برای خدمات ضروری مثل زخم بندی‌های ساده در مسجد، اقدامی شایسته و بجاست لیکن این خدمت نباید از حد خدمات اوّلیه تجاوز کند و به توزیع دارو یعنیجامد.

۹- خدمات جنبی و عام المنفعه

بسیاری از مساجد با جمع آوری کمک‌های مردم در خدمات عام المنفعه و رسیدگی به امور مردم پیشقدم هستند. خوب است این خدمات با آموزش‌های بهداشتی و گذاشتن کلاسهای که در ارتقاء سطح دانش بهداشتی مردم موثر باشد با الهام از رهنمودهای اسلامی وسعت و کاربرد بیشتری پیدا کند.

۱- به نقل از:

sofler, A. The greatest International killer - Chest, 101: 1-2 (1992)

۱۰- ارزیابی بهداشت مسجد

با مروری به مجموعه مطالبی که در طی این ۲ فصل آمد، میتوان برای هر مسجد فهرستی از مسائل بهداشتی را تنظیم کرد و برهمان مبنای نسبت به شناخت مشکلات بهداشتی و برنامه‌ریزی برای برطرف کردن آنها اقدام نمود بعنوان مثال میتوان فهرست مذکور را در قالب سؤالات مختلف تهیه نمود مثلاً: آیا نظافت فرشها در حد قابل قبول است؟ آیا درجه گرمای هوا در وضعیت مطلوب قرار دارد؟ آیا آفاتابه‌ها بهموقع با مواد ضد عفونی کننده ضد عفونی میشوند؟ آیا وضعیت آب آشامیدنی و نحوه استفاده از آن با موازین بهداشتی مطابقت دارد؟

سخن پایانی

مسجد خانه خدا و پایگاه مردمی و مدرسه انسان‌سازی، بندگی خدا کردن و از بندگی هرچه جزا و رها شدن است.

این پایگاه پذیرای مهمانان خدا، پویندگان راه تعالی و تهذیب نفس است و میهاندار این خانه خدا است - شایسته است که فضای مقدس مسجد از هر شائبه و آلودگی مادی و معنوی پاکیزه باشد، تا جائیکه بندگان صالح خدا، خود در این مدرسه درس پاکیزگی جسم و جان را تکرار کنند و شکوه و زیبائی حقیقی آن که در پاکیزگی و حضور مصمم و بهم فشرده نمازگزاران خداجو است در دنیای ما نیز نورافشانی کند و جاذب آن انبوه حق جویان را بسوی این پایگاه توحید جذب کند و همه را

در یک مسیر و به سوی یک هدف پیش برد مساجد را باید پاکیزه نگهداشت و هر تلاشی که در این زمینه شود گامی در جهت احترام به خانه خدا و بزرگتر شمردن صاحب خانه و تأمین آسایش مهمانان دعوت شده صاحبخانه است و در حالیکه بدخواهان اسلام که خود قرنها بدور از ابتدائی ترین اصول بهداشت روزگار سر کرده‌اند و بیرکت ریزه‌خواری از سفره علوم اسلامی در دو سه قرن اخیر دانش و بیش از آن ادعّا و تفاخری بهم رسانده‌اند مایل به عیب‌جوئی و متهم کردن ما به بی‌بهرگی از پاکیزگی و بهداشت هستند بهداشت این مکان مقدس بیش از پیش مایه رضای خدا و یأس شیطان خواهد بود و جا دارد از مساجد ما آموزش طهارت جسم و جان و سالم زیستن و برستگاری شنا忿 چشم مؤمنین را پر فروغ و دلهایشان را استوارتر سازد.

ربنا لا تؤاخذنا ان نسينا **بـه** او اخطانا

آغاز نگارش این کتاب در تاریخ ۱۱/۲/۷۲ در مسجدالنسی (ص)

و پایان آن در مسجدالحرام تاریخ ۱۱/۳/۷۲

فهرست منابع

- ۱- قرآن کریم
- ۲- تفسیر نمونه - جمعی از اساتید حوزه - مجلدات مختلف
- ۳- تفسیرالمیزان - علامه طباطبائی (ره) - مجلدات مختلف
- ۴- علل الشرایع - شیخ صدقو (ره) جلد ۱ و ۲
- ۵- ثواب الاعمال - صدقو (ره)
- ۶- من لا يحضره الفقيه - شیخ صدقو (ره) مجلدات مختلف
- ۷- وسائل الشیعه - حزّ عاملی (ره) مجلدات مختلف
- ۸- اصول کافی - شیخ کلینی (ره) مجلدات مختلف
- ۹- مکارم الاخلاق - طبرسی (ره)
- ۱۰- تهذیب - شیخ طوسی (ره)
- ۱۱- رساله عملیه - امام خمینی رضوان الله علیه
- ۱۲- تحریرالوسيله - امام خمینی رضوان الله علیه
- ۱۳- سراج الشیعه - شیخ عبدالله مامقانی غروی (ره)
- ۱۴- دستورات و برنامه زندگی - محمد تقی مقدم
- ۱۵- الترتیب الاداریه - شیخ عبدالحی کتانی
- ۱۶- معالم القریبہ فی احکام الحسبة - ابن اخوه قرشی
- ۱۷- فقه الامام الصادق - علامه محمد جواد مغنیه جلد ۱
- ۱۸- اوّلین دانشگاه و آخرین پیامبر شهید دکتر سید رضا پاکنژاد
مجلدات مختلف
- ۱۹- گندزادها و پاک‌کننده‌ها
مهندس محمد عصار (۱۳۶۳)
- ۲۰- بهداشت کاروان
محمد مهدی اصفهانی (۱۳۷۲)

- ۲۱- بهداشت برای حوزه‌های علمیه محمد مهدی اصفهانی و جمعی از کارشناسان وزارت بهداری
 (۱۳۶۳)
- ۲۲- تندرستی در پناه اسلام محمد مهدی اصفهانی
 ۲۳- بهداشت و کمک‌های اویله برای دانشسراهای تربیت معلم محمد مهدی اصفهانی (۱۳۷۱)
- ۲۴- بهداشت تغذیه محمد مهدی اصفهانی (۱۳۶۰)
 ۲۵- مجموعه درسن بهداشت از دیدگاه اسلام برای دانشگاه تربیت مدرس محمد مهدی اصفهانی (۱۳۶۹)
- ۲۶- اخلاق پزشکی محمد مهدی اصفهانی (۱۳۶۷)
 ۲۷- جامعه شناسی تغذیه محمد مهدی اصفهانی (۱۳۶۷)
 ۲۸- نکاتی از تغذیه و بهداشت مواد غذایی در سفر حج محمد مهدی اصفهانی (۱۳۷۱)
 ۲۹- سروش تندرستی محمد مهدی اصفهانی (۱۳۷۲)
 ۳۰- مقاله رهنمودهای بهداشتی اسلام کنگره بین‌المللی تاریخ پزشکی محمد مهدی اصفهانی (۱۳۷۱)

